

323.1

4-41

27 SEP 2006

15 JAN 2010

ՀՐԱՏ. Ս. Դ. ՀՆԶ. ԿԹԵԱՆ ՅՐԵՍ. ՎԱՐԻԶ ՄԱՐՄԵՆԻ ԹԻԻ 1

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԷՆՃԵԱՆ

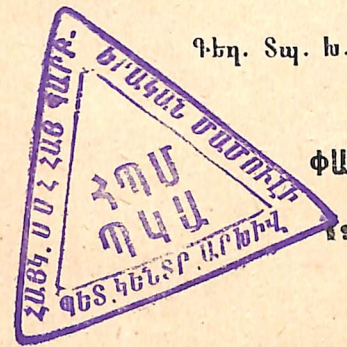
140-83

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅ _____

ԵՒ

_____ ՏԱՃԿԱՀԱՅԱՍՏԱՆ

Գեղ. Տպ. Խ. ՄԱԹԻԿԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ

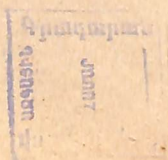
1936

20 MAY 2013

76626

Յ Ա Ն Կ

- Ա. -- Ազգ եւ Ազգութիւն : էջ 3
- Բ. -- Ազգային հարց եւ Գաղութահայ Աշխատաւորութիւն .
էջ 19
- Գ. -- Ազգային Հարց . Նասիօնալիզմ եւ Էմբերիալիզմ . էջ 25
- Դ. -- Ազգային Հարց եւ Քօմիւնիզմ . էջ 32
- Ե. -- Ազգային Հարց , Տանկահայաստան եւ Ս . Դ . Հնչ .
Կուսակցութիւն էջ 41
- Թեգեր՝ Հնչ . Թ . Համագումարին մէջ էջ 53

3193 - 2006

Ա.— ԱԶԳ ԵՒ ԱԶԳՈՒԹԻՒՆ

Ահնարկ մը ձգենք շուրջերնիս :

Միջազգային կեանքի հորիզոնը՝ օր օրի աւելի եւս կը մթաղնի : Թխպայորդ, մռայլ ամպեր կուտակուած են ընկերային կեանքի վերեւ : Որոտումներ եւ պոռթկումներ ալ անպակաս են :

Պատմութիւնը՝ դարձեալ բացառիկ երկունքի տազնապներով եւ սուր ցաւերով կը տուայտի : Իրաւ է թէ պատմութիւնը արձանագրած է շատ մը քաղաքական յեղափոխութեանց շարքին եւ ընկերային յեղափոխութիւններ, եւ մինչեւ անգամ պրոլետարական տեսակ մը վաղածին յեղափոխութիւն 1871 թուականին Բարիդի Քօմիւնով, բայց Մեծ Պատերազմի վաղորդայնէն է որ կը սկսի պատմական նորագոյն դարազլուխը՝ հինին եւ նորագոյնին դէմ դիմաց խիզախ ճակատումներովը :

Չէ կարելի նախատեսել թէ պատմական այս դարաշրջանը (բէրիտտ) որքան պիտի տեւէ, բայց սա յայտնի է որ մարդկութիւնը՝ ընկերային կեանքի դասակարգային պայքարի վերջին վճռական շրջանին մէջ կ'ապրի այլեւս :

Միջազգային ոլորտի մէջ տեղի պիտի ունենայ վերջնական այդ պայքարը, պայքար մը՝ որ իր բովանդակութեամբը՝ պատմութեան ամբողջ անցեալի մեծութենէն աւելի դերազանց պիտի ըլլայ :

Այսպիսի երկունքի մը բարդութիւններն ու տազնապները, շփոթութիւններն ու զեզեւումները բազմաթիւ են, եւ ո-

րոնց մէջ դադութահայ աշխատաւորութեան ներկայ վիճակը՝ իր բացառիկ հանդամանքովը, մասնաւոր ուշադրութեան կը կարօտի, քանի որ անոր ազգային ազատագրութեան հարցը՝ առկախ եւ անլոյծ կը շարունակէ մնալ:

Միջազգային դասակարգային վերջնագոյն սաստկութեան հասած պայքարի այս ընթացքին, դադութահայ աշխատաւորութիւնը կը գտնուի բացառապէս շատ ծանր պարտաւորութեան մ'առջեւ:

Այնպիսի գորդեան հանգոյց մը՝ որ երբեք պատմութիւնը դրած ըլլայ ո՛ր եւ է ատեն, ո եւ է դաս կամ դասակարգի առջեւ:

Գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ որպէս մէկ թեւը ընդհանուր պրոլետարիատի, դասակարգային պայքարի իր գինւորեալի պարտաւորութեան մէջ առանց թերանալու, կը բնա՞ր կամ ունի՞ր պարտաւորութիւն նաեւ իր ազգային ինքնուրոյնութեան, իր ազգի պատմա-անհատականութեան պահպանման համար:

Կան որ ազգութեան հարցը՝ ներկայիս այլեւս ժամանակավրէպ (անաքրօնիքով) կը նկատեն, եւ նոյն իսկ ոչ-օգտակար, չըսելու համար վնասակար, պրոլետարիատի դասակարգային գիտակցութեան:

Շատ մեղան եւ արիւն սպառել տուած է այս հարցը արդէն, եւ ներկայիս Փրանսայի ընկերվարական կուսակցութեան ալ ներքին ներդաշնակութեան սպառնացող փորձաքարը դարձած է:

Յիւր ու ցան դադութահայ աշխատաւորութեան եւ իր հայրենի հողին վրայ ապրող Փրանսական պրոլետարիատի կացութեան միջեւ բաղդատութեան կամ նմանութեան եզր չէ կարելի անշուշտ ունենալ, բայց հարցը կայ ու կը մնայ, ո-

րուն դադութահայ աշխատաւորութեան ալ պտասխանը պէտք է ըլլայ որոշ եւ կարուկ:

Ահա այս պատճառաւ է որ առանց տարուելու եւ ազդուելու քաղաքական նկատումներէ եւ զգացողութիւններէ, Ազգութեան հարցի շուրջ ընկերաբանութեան սկզբունքներն ու եզրակացութիւնները ի վեր հանելով, եւ հետզհետէ վերլուծելով համառօտակի այդ հարցի դիտաւոր ֆազերը՝ Քափիթալիզմի, Նացիօնալիզմի, էմբերիալիզմի եւ Համայնավարութեան լուսարձակներու տակ, կը խորհիմ դադութահայ աշխատաւորութեան ներկայ ընկերային կեանքի քառասյին իրականութեան վրայ լոյս սփռել, որպէս զի կարելի ըլլայ ըմբռնել զայն եւ հետեւաբար դադափար կազմել անոր դարգացման եւ բնաշրջման ելոյթին վրայ:

Շատ հասկնալի է թէ, առանց այսպիսի հիմնական եւ գիտական ծանօթութեան, ո եւ է մեթոտիկ գործունէութիւն ալ կարելի չէ:

Եթէ ժամանակակից ընդհանուր պատմութեան վրայ դարձնենք ակնարկնիս, կը համոզուինք որ Ազգի եւ Ազգութեան մասին տիրող ըմբռնումներն եւ այդ ըմբռնումներու համաձայն եղած պետական քաղաքականութիւնները կամ ըսենք աշխարհահայեացքները, ամենքն ալ անանկացած են ընդհանուր մեծ պատերազմին սեմին առջեւ, հակառակ որ այդ դադափարաբանութեանց պաշտպանութեան համար, ինչպէս գիտենք, անրադդատելիօրէն ահարկու եւ վիթխարի ուժեր ՚ի սպաս դրուեցան, միլիոնաւոր մարդկային կեանքերու վայրենիօրէն գիրար խողխողելու՝ բղկտելու՝ ջարդելու եւ ըսպաննելու ասպարէզ տարով:

Անտառներու բուսականութեան ջարդումն անգամ ոճիր նկատող, քաղաքակիրթ կոչուած պետութիւններ՝ ի՞նչպէս ալ կրցան արդեօք արդարացնել իրենց խղճին առջեւ մարդկային կեանքի այդ անօրինակ եւ մին քան զմիւսն աւելի անգութ հասկացողութեամբ կատարուած բազմադան նախճիրները: Մարդկութիւնը՝ ամօթէն մեռնէր, աւելի հեշտ պիտի ըլլար կարծես:

Ազգի եւ Ազգութեան գաղափարին ալ սնանկութիւնն ու մահավճիռն էր աս, ուրիշ կարգ մը գաղափարաբանութեանց կարգին, քափիթալիստական հասարակակարգին մէջ:

Եւ քափիթալիզմը՝ ուղղելու համար այս հարցի նկատմամբ իր աշխարհահայեացքը, յանգեցաւ վերջապէս քուլքի վրայ գոնէ Վիլսոնեան բանաձեւին, որուն համաձայն իւրաքանչիւր ժողովուրդի անկաշկանդ (°) կամքը՝ ազգավճիռը միայն պէտք է ըլլայ գերիշխան՝ քաղաքականօրէն իր բաղդը որոշելու համար:

Բանաձեւ՝ որ օճառի պղպղակի չափ միայն կեանք ունեցաւ, եւ քափիթալիստական հասարակակարգը դարձեալ մընաց իր անիշխանական գործունէութեան մէջ: Հոգեվարքի վերջին ճիշդ՝ վերջին պլպուլն էր ատիկա, որը կրնար ընել անցնելու դատապարտուած դիւահար քաղաքակրթութիւնը:

Թողունք սակայն քաղաքական նկատումները եւ անցնինք զուտ հասարակադիտական մեր առաջադրած մարդին, թողլով ընթերցողին հանել հետեւութիւններ գաղութահայուութեան քաղաքականութեան վերաբերմամբ, եւ հարց տանք թէ ի՞նչ է Ազգ կամ Ազգութիւն:

Այս ընդհանրական բնօյթ ունեցող հարցումին կարենալ պատասխանելու համար, մարդկային ընկերութեան ներկայ գոյավիճակը աչքի առաջ առնելով, անշուշտ հարկ է նախ այդ

իրականութեան մէջ գոյութիւն ունեցող «Ազգ» կոչուած մարդկային զանազան ընկերութեանց կազմաւորումը՝ ձեւը, պաշտօնը ճանչնալ եւ գատորոշել իրարմէ ունեցած տարբերութիւնները, կարենալ գիտնալու համար նախ եւ առաջ թէ արդեօք ազգութեան ի՞նչ կամ ի՞նչքան տեսակներ կան, եւ թէ այդ իւրաքանչիւր տեսակին մէջ հասարակաց եղող ընդհանուր եւ մէկ ի՞նչ յատկանիշ կամ բնորոշում կայ, որը մենք ազգերու համար ալ կարենայ ծառայել իբր մէկ ընդհանուր կանոն:

Եթէ կայ այդպիսի ընդհանուր օրէնք՝ ընկերային երկւորթ — մը, ապա ուրեմն ո՛չ մէկ ազգ՝ բացառութիւն պէտք չէ կազմէ անկէ, իրապէս իբր ազգ ճանչցուելու՝ ընդունուելու համար:

Ամէն մարդ գիտէ թէ մարդկային քաղաքակրթուած ընկերութեան մէջ, իրենց զարգացումովն ու յառաջդիմութեամբ, առաջին կարգի վրայ գտնուողներն են Սմերիկա, Անգլիա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Իտալիա, Չուեյցերիա, եւ այլն, եւ Ռուսիան երէկ անոնց կարգին մէջ, իսկ այսօր բացառիկ՝ զատ, եզակիսն նոր դիրքի վրայ, որուն առանձնապէս պէտք է անդրադառնանք ի վերջոյ:

Կան նաեւ ուրիշ շատ ազգեր, որոնք քաղաքականօրէն երկրորդական դժի վրայ կը գտնուին, իսկ ասոնցմէ ալ զատ կան նաեւ բազմաթիւ ազգեր՝ որոնք քաղաքական ինքնավարութենէ զրկուած ըլլալով հանդերձ չեն դադրած ազգ մնալէ:

Պատմութեան մէջ յառաջացած այս զանազան ընկերային խմբաւորումները ուրեմն, որոնք իբր ազգ կը ներկայանան, ունին իրենց պատմական որոշ անհատականութիւնը, որուն շնորհիւ կը զանազանուին հարկաւ իրարմէ: Եւ հարցը այսպէս ներկայացուած ատեն, յայտնի է թէ մեր առաջադրու-

թեան համար, ըստ էութեան շատ ալ մեծ կարեւորութիւն չունենար Ազգերու մեծ կամ փոքր, տկար կամ զօրաւոր, քաղաքականօրէն անկախ կամ ո՛չ ըլլալը:

Ըսենք միայն սաչափը որ այսօրուայ ըմբռնուած ձեւով Ազգ եւ Ազգութիւն՝ պատմութեան համար շատ ալ հին երեւոյթ չեն:

Այս ընկերային երեւոյթի — իրականութեան — ծագման, յառաջացման եւ որպէս պատմա-անհատականութիւն շեշտը-ւելուն պատճառ հանրացող պայմաններուն եւ գործօններուն վերլուծումը, մեր նիւթէն դուրս կը թողունք, թէեւ ատիկա աւելի քան լուսաբանողը պիտի ըլլար մեր նիւթին, բայց շատ հեռուները պիտի տանէր մեզ միանգամայն:

Հետեւաբար, անմիջապէս անդրադառնալով մեր հարցին, իբր ազգ տրուած պատմա-անհատականութեանց կազմը, ձեւը եւ պաշտօնը կ'ուզենք մեր քննութեան առարկայ դարձնել, փնտռելու եւ որոշելու համար հոն Ազգի կամ Ազգութեան բուն առանցքը՝ որը ընդհանուր եւ ամենուն հասարակաց ըլլայ:

Պատմաբաններու, ինչպէս եւ զանազան գաղափարաբաններու կողմէ այս առթիւ տրուած պատասխանները՝ իրենց գլխաւոր դիժերուն մէջ ներկայացնենք ուրեմն, որքան որ ալ ատոնք մէկէ աւելի իրարու հակասական կողմեր ունին:

Մէջտեղ դրուած գլխաւոր թէզերն են եղած, ա) — Տոհմը, բ) — Յեղը, գ) — Լեզուն, դ) — Կրօնքը:

Ա. ՏՈՀՄԸ. — Եւրոպական քաղաքակիրթ ազգերու ու մանց, ինչպէս Ֆրանսայի եւ Իտալիոյ պատմութեան վրայ

յենուելով, տոհմը՝ կ'ուզեն տեսնել որպէս գործօն՝ ազգի մը կազմութեան:

Բայց այս տեսութիւնը, երբոր ուզենք կիրարկել Զուիցերան եւ Ամերիկեան ազգերու կազմութեանը, որոնք սակայն ոչ պակաս ազգ են քան Ֆրանսա եւ Իտալիա, մեծ ազգերու յատուկ բոլոր ստորոգելիներով միասին, բնաւ հիմք եւ նշանակութիւն չունենար:

Եւ այս տեսութեան իբր փաստ ծառայող Ֆրանսական Ազգն անգամ, ինքն արդէն հասած է հերքել ու ժխտելու դայն, որպէս Ազգ՝ աւելի զարգացած գոյութիւն մ'ունենալով, արքայական կամ կայսերական տոհմերէն ձերբազատուելէ, առյաւէտ անջատուելէ ետք:

Բ. Եւ Գ. — ՅԵՂ ԵՒ ԼԵԶՈՒ — Այս գործօններու մասին երկու հեղինակներէ մէջըբերումներ ընելով պիտի բաւականանանք:

Ինչնան՝ 1882 թ. —ին Սօրպօնի (Բարիզ) մէջ խօսած իր հռչակաւոր ճառին մէջ կ'ըսէ —

«Ֆրանսան՝ Կեղտական, Իբերիական, Գերմանական ցե-
« ղերէ կազմուած է: Գերմանիան՝ Գերմանական, Կեղտական
« եւ Սլաւ է: Իտալիան՝ Թնճուկ եւ ամենէն աւելի խառնաշը-
« փոթ ազգազրուութիւն մ'ունի: Կօլուման, Էդրիւսկը, Փելաս-
« կը, Յոյնը, առանց յիշելու դեռ ուրիշ շատ մը տարրեր, զի-
« բար կը խաչաձեւեն Իտալիոյ մէջ ահագին խառնարանի մը
« նման: Բրիտանական կղզիները՝ իրենց ամբողջութեամբը
« կեղտական եւ գերմանական խառնուրդ մ են, խառնուրդ՝
« որուն մէջ անոնց արեան համեմատութիւնը ճշդեւն անգամ
« անկարելի է: Ճշմարտութիւնն այն է որ զտարիւն ցեղ չի
« կայ եւ քաղաքականութեան՝ ազգազրական հիմք տալ՝ ցը-
« նորք է:»

Գարձնալ Ռրնանէն՝ լեզուի մասին . —

«Մ'իացեալ Նահանգները եւ Անգլիան, ինչպէս սպանիա-
« կան Ամերիկան եւ Սպանիան, միեւնոյն լեզուները կը խօ-
« սին, բայց միեւնոյն ազգերը չեն: Ընդհակառակը, Զուիցե-
« րիան՝ իր զանազան մասերուն հաւանութեամբը այնքան
« լաւ կազմուած Ազգ՝ երեք կամ չորս լեզուներ ունի:»

«Լեզուները՝ պատմական կազմութիւններ են, որոնք շատ
« քիչ բան կը յայտնեն խօսողներու արեան կամ ցեղին վրայ,
« եւ որոնք՝ երբոր խնդիրը ցկեանս միասին ապրելու կոչ-
« ուած ընտանիքը որոշելու վրայ է, չեն կրնար երբեք կաշ-
« կանդել մարդկային ազատութիւնը:»

Ճիւթիչը ալ Գուլանթ եւս գրեթէ նման բացատրութիւն-
ներով կ'եզրակացնէ թէ՛ «Ազգերը իրարմէ զատորոշողը ոչ
ցեղն է ո՛չ ալ լեզուն»:

Գ. — ԿՐՕՆԻՔ: — Այն ինչ որ ցեղին ու լեզուին համար
մէջբերուեցաւ, գերազանցապէս կը պատշաճի նաեւ կրօնքին:

Այսօրուայ պատմական իրականութիւնը կայ, ուր իրար-
մէ տարբեր, իրարու ներհակ ու թշնամի ազգեր բազմաթիւ
են, որոնք միեւնոյն կրօնքը կը դաւանին սակայն:

Հետեւաբար այս մասին աւելորդ պիտի ըլլար խօսիլ,
հաստատելու համար որ կրօնքը՝ Ազգի մը կազմութեան ա-
ռանցքն ու գործօնը չէ եւ չի կրնար ըլլալ:

Աւելորդ չենք նկատեր սակայն դիտել տալ որ կրօնքը
մարմնացնող հաստատութիւնը, այն է Եկեղեցին իր յատկո-
րոշ նկարագրովն ու կազմուածքով, կան ազգեր՝ որոնց մէջ
իւր որոշ ու գորատոր դերն ունեցած է ազգային դոյապահ-
պանման համար:

Այս տեսակէտէն իր իսկատիպ բնորոշումն ունի Հայ Ե-
կեղեցին:

Ազգը՝ իր խառնուածքէն, իր էութենէն բան մը, նկարա-
գիրի երանք մը կ'աւելցնէ արդէն միշտ իր կրօնքի թանձրա-
ցեալ հաստատութեան-եկեղեցիին — վրայ, եւ այսպէս գու-
նաւորուած կամ ըսենք ազգային կեանքէն ցոյացուած ու կա-
ղապարուած եկեղեցիները, իբր պահեստի կուտակուած ուժ
ազգային դադարիին, իրենց դերն ու պաշտօնը կատարած
են պատմութեան մէջ, ընկերային կեանքի ընդհանուր պայ-
մաններու փոփոխութեանց ընթացքին՝ երբ հարկ է ներկա-
յացեր, ազգային դոյութեան դէմ թշնամական հանգամանք
առնող, սպարազաններու բերումով մանաւանդ:

Գաղափարի այս կարգին մէջ կրնանք աւելցնել նաեւ որ
ամէն ազգ իր ընկերային կեանքի պայմաններուն համապա-
տասխան եւ յարմար եկեղեցին կ'ունենայ. օրինակ՝ Ամերի-
կայի համար բողոքական եկեղեցին: Մէկ խօսքով, Ազգը՝
ինքն է որ իր նկարագրի դրոշմը կը դնէ իր եկեղեցիին ու
կրօնքին ալ վրայ:

Ի՞նչ է ուրեմն Ազգի մը գործօնը:

Ինչպէս տեսանք վերեւի մէջբերումներէն, յիշուած հե-
ղինակներու միտքը զբաւուած է առաւելապէս միմիայն քա-
ղաքական դոյութիւն ունեցող ազգերու կազմութեամբն ու
անոնց պատմական տուեալ հանգամանքովը:

Սակայն եւ այսպէս Ազգի եւ Ազգութեան դադարիւրը կա-
պել քաղաքական կամ ըսենք պետական հասկացողութեան
հետ միայն, սխալ է:

Կայ տոհմէն, ցեղէն, լեզուէն եւ կրօնքէն առաջ գործօն
մը՝ որ մարդկային ընկերութեան յատուկ է, եւ այդ ընկե-
րային փոխհարաբերական բնաշրջական դարբացմամբ, դարերու ըն-
թացքին հետզհետէ աւելի կատարելագործուելով, պատմու-
թեան նորագոյն երեւոյթն եղող Ազգ ձեւին մէջ կաղապար-
ուած են ե՛ւ տոհմ ե՛ւ ցեղ ե՛ւ լեզու ե՛ւ կրօնք: Այս վերջին-

ները՝ արդիւնք են եւ ո՛չ թէ պատճառ, թէեւ իրենց ձեւա-
ուութենէն ետք բնական է որ իրենց դերն ու փոխազդեցու-
թիւն ունեցած են միշտ ու կ'ունենան:

Ամէն ընկերային իրողութիւն՝ նախ քան գիտակցական
ըլլալը, կայ արդէն անգիտակից աստիճանով: Նախ քան ի-
րենց զարգացած կամ կատարելագործեալ աստիճանին հաս-
նիլը, տոհմ՝ ցեղ՝ լեզու եւ կրօնք՝ սաղմնային կերպով - ան-
գիտակից աստիճանով - բովանդակուած են մարդկային ըն-
կերութիւններու մէջ:

Ահա, այս ըմբռնումով է որ մարդկային ընկերութիւն-
ներու կեանքին «պաշտօնակատար ուժականութեան» եւ «ձե-
ւին» բնաշրջման մասին անհրաժեշտ կը նկատէ ընկերաբա-
նութիւնը, ունենալ որոշ աշխարհահայեացք եւ ծանօթու-
թիւն:

Աչքի առաջ բերելով պատմութեան մէջ ներկայիս գոյու-
թիւն ունեցող զանազան ազգերը, ըլլան անոնք պետականա-
ցած կամ ոչ, ստիպուած ենք ուրեմն ազգերը իրարմէ զանա-
զանող յայտարարը որոնել արդէն յիշուած չորս թէզերէն
դուրս:

Ազգերը՝ որպէս ընկերային կեանքի տեւական եւ կենդա-
նի միաւորութիւն - անհատականութիւն - կան արդարեւ, ա-
տիկա չի ժխտուիր: Գոյութիւն ունեցող հաւաքական կեանք
մը, ուրեմն ազգը՝ իր ներքին յօրինուածութիւնն ու պաշտօ-
նը ունեցող ամբողջութիւն մըն է:

Այդ յօրինուածութեան ու պաշտօնին միջեւ եղած անայ-
լայ կապակցութիւնը փնտռելով միայն կարելի է ճանչնալ
Ազգութեան յատկանիշը՝ բուն յայտարարը, որը կը կայա-
նայ իր ամբողջութեամբը ապրելու եւ զարգանալու ճգտու-
մին՝ հաւաքական, հասարակաց եղող կամֆին մէջ:

Որքան որ ալ հաւաքական կամքի սկզբունքը՝ հարեւան-

ցի ակնարկով մը, եմքակայական եղած ըլլայ, պէտք է ըն-
դունիլ սակայն որ կենդանի իրականութեան մը հետեւանքն է
ան, կենդանի շատ զօրաւոր իրականութեան մը արտայայ-
տութիւնը՝ բնազդական ճգտում մը՝ որ իր հիմքովն իսկ եւ
իսկ առարկայական ալ է:

Առանց, ինչպէս ըսինք վերեւ, այդ առարկայականէն դէ-
պի ենթակայական անցքը, եւ այս վերջինին ալ յաջորդական
զարգացումը, քննութեան առնելու, պէտք է շեշտել որ կե-
դրանացումը՝ անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է, կեդրոնա-
ցում՝ որ արդէն Հայրենիք-Երկիրի վրայ հիմնուած է սեր-
տօրէն:

Իտէլիաստականէն առաջ գոյութիւն ունեցող բուն դրա-
կանին անցնելով ուրեմն, պիտի գտնենք կեդրոնացեալ՝ խը-
տացեալ բնակչութիւն որոշ հողամասի վրայ, որոնք օրրանը
կը կազմեն ազգութեան:

Գծուար չպիտի ըլլար բացատրել մեծ ազգերու ներկայ
վիճակը, կառուցանելով զայն շրջան առ շրջան պատմութեան
մասերի աշխատական պրոցէսի համաձայն, ինչ որ ընկերա-
բանականն է, եւ որ ատեն պիտի համոզուէինք որ բնակչու-
թիւն եւ հողամաս զուգորդեալ հիմքը կը կազմեն Ազգին:

Այդ մը՝ որպէս պատմական անհատականութիւն, իր բո-
վանդակ անցեալովը՝ առարկայական թէ ենթակայական
կեանքովը, մէկ ամբողջութիւն կը ներկայացնէ, եւ իր այդ
ընկերային հասարակական անհատականութեան իբր ընդհա-
նուր յայտարար կ'ունենայ «ընկերային, պատմական եւ քաղա-
քական կամարտայայտութիւն: Պէտք է ունեցած ըլլայ հա-
« սարակաց եղող փառքեր անցեալին մէջ, իսկ ներկայիս հա-
« սարակաց կամք, անցեալին մէջ հաւաքարար կատարած ըլ-
« լալ մեծ դործեր եւ ուղի գեոնես նոր մեծ գործեր ալ կատա-

րել»։ Ահա այսպէս սահմանած է Տ. տը Գուլանժ Այլլի մը հուլիսը։

Ազգ եւ ազգասիրութիւն իրաւամբ շիտթուած են հայրենիքի եւ հայրենասիրութեան հետ։ Եւ ազգի մը կամ հայրենիքի մը մեծ կամ փոքր ըլլալը՝ բնաւ տարբերութիւն չընկերաստ հուլիսան։ Հերիք է որ ձեւը, օրկանը եւ պաշտօնը պահեն իրենց գոյութիւնն ու յարատեւութիւնը, ազգին ամբողջականութիւնը ճանաչելի եւ որոշ դարձնելու համար։

«Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, ըսած է Բուանքարէ 1910 « Թուին, քաղաքին անձկութիւնը կամ կայսրութեան ընդարձակածաւալ մեծութիւնը։ Ակրօպօլի եւ Փալաթէնի ստորոտն « է ուր ամենազեղեցիկ առաքինութիւնները հայրենասիրութեան ծաղկած են անկորնչելի կերպով, հոնկէ որ քաջութեան եւ գոհողութեան բոլոր մեծ դասերը՝ աշխարհի շէրք « ջանը ըրած են, եւ երբ որ ներկայիս մեր ընկերային պարտաւորութիւնները ուղենք զիտնալ, տակաւին Յունաստանի պատգամն է զոր կը լսենք, «պատգամներու ամենապահպան « հոգի՝ իր հայրենիքը պաշտպանելն է»։ Նախ քան Ազգին « մէջ ապրիլը, ազգային ոգին գոյութիւն ունի հայրենիքին « մէջ, ուր կապրի ան մէկ կողմէ, մինչ միւս կողմէ ազգը « կը տքնի եւ կ'աշխատի շինուիլ»։

Յգրահացութիւններ հասնելէ առաջ, ըիչ մըն ալ ընդլայնենք մեր խորհրդածութիւնները, նկատելով որ ընկերային կեանքի բարդ երեւոյթները՝ որոնցմէ զխաւորն է Ազգութեան ներկայի ամենազարգուն հանգրուանին հասած իրողութիւնը, զուտ նիւթական կամ զուտ իտալիստական գործօններով կարելի չէ բացատրել եւ ըմբռնելի դարձնել։

Գիտութեան համար զուտ նիւթական կամ զուտ իտալիստական, մանաւանդ ընկերային կեանք գոյութիւն չունի։ Ընկերաբանութեան համար արդէն «չկայ մարդ առանց ընկերութեան . . .»։ Մարդը ընկերային անհատական գոյութիւն մըն է, եւ ընկերային ամէն երեւոյթ՝ իր բնաշրջման նախընթաց փուլերովն է որ կը սահմանաւորուի եւ կը բացատրուի։

Հասկնալի է ուրեմն որ առարկայական եւ ենթակայական տեսութիւնները իրարմէ անջատ չէ կարելի ըմբռնել, եւ որքան որ ալ բացատրութեան դիւրութեան համար, ընդունինք թէ Ազգութեան ընորոշող յատկանիշն է հաւաքական գիտակից կամքը, կրկին նոյն իսկ այդ կամքին՝ այդ գիտակցութեան յառաջացման եւ զարգացման պրոցէսը աչքի առաջ պէտք է ունենալ ճանչնալու համար անոր ազդակները։

Ըսինք արդէն թէ ընկերութեան մը բաղկացուցիչ տարրերն են հողամաս եւ բնակչութիւն։ Արդ, Ազգը՝ ընկերութեան համար եւս, բնակչութեան եւ հողամասի միացեալ ամբողջութիւն մը անհրաժեշտ է։

Մարդկային ընկերութեան նախնական խմբաւորումները — կուտակները — իրենց բնաշրջական զարգացմամբ սկսած են աւելի սերտ կապակցութեան եւ գիտակցական յարաբերութեան հասնիլ, տնտեսական գործօնին ցոլացումը եղող թօթեմապաշտական եւ առտնին միաւորման խորհրդանշական կապերով՝ որոշ միջավայրերու պայմաններուն համաձայն։

Միեւնոյն գործօնի աղբեցութեան տակ, թօթեմապաշտութեան ղէպի հեթանոսական բաղմազան ձեւերը եւ անոնցմէ ալ ղէպի նոր նոր կրօնքներ, փոխանցումները՝ միշտ ենթակայական այն է գաղափարական զարգացումի ցանցը ճոխացուցած են։

Այս շեմայի առջեւ, հասկնալի կրնայ ըլլալ որ հաւաքական

կամքի եւ գիտակցութեան տեւականացման սատար հանդիսացած են ո՛չ թէ միայն հայրենիք-հողամասը եւ բնակչութեանց դրացնութիւնները, այլ նաեւ ցեղն ալ, լեզուն ալ եւ կրօնքներն ալ:

Բայց քանի որ դատարին ցեղով կազմուած կամ մէկ հասարակաց լեզու խօսող, կամ միեւնոյն կրօնքին միայն պատկանող չեն եղած ազգերը, ապա ուրեմն այդ գործօններու դերն ու ազդեցութիւնը չի մերժելով հանդերձ, պէտք կ'ըլլայ ընդունել իբր հիմնակէտ-խարխալ ազգութեան՝ հողամաս-հայրենիքն ու բնակակից ժողովուրդը, որպէս միացեալ ընդհանուր եղբ, որ պատմականօրէն զարդանալով եւ բընաչըջական դարաւոր հոլովոյթով երեւան բերած է վերջապէս այսօրուայ ազգութեան ընկերային բարդ երեւոյթը: Պատմութիւնը կրնայ տակաւին նոր ազգեր ալ երեւան բերել: Ամերիկեան ազգը՝ որ ամենէն աչքառու երեւոյթ մըն է, դեռ քանի՞ դարու ծագում ունի:

Կան մեռած եւ անհետացած ազգեր ալ, որոնք պատմութեան դարդերը կը կազմեն այլեւս:

Ազգային գաղափարի համարժէքութեան տեսակէտէն, փոքր եւ դեռ չի պետականացած Ազգերու ալ պատմա-անհատականութիւնները սկսած են դռնէ տեսականօրէն ճանչնալ եւ ընդունել ներկայի բարձրագոյն բարդաւաճման հասած մեծ ազգերը: Ասիկա եւս պատմական շատ մեծ յառաջիմութիւն մըն է ինքնին, զոր պէտք է շեշտել եւ որուն առանձին ուսումնասիրութիւնը՝ լուրջ նշանակութիւն մ'ունի դադութահայ աշխատաւորութեան համար:

**

Վերջացնելու համար այս առաջին մասը, ըսենք որ ազգութեան գաղափարը՝ պատմական իրականութիւններէ յա-

ռաջացած եւ դարերու ընթացքին բարդ դարգացման մը հասած ընկերային զօրաւոր ոյժ մըն է, ինչպէս կ'երեւի:

Այդ ընկերային ուժը՝ դասակարգային պայքարի միջազգային հունին մէջ մտած ընկերա-ազգային կեանքին ի սպաս դնելով, բնաչըջական դարգացման վերջին յեղափոխական պրոցեսին բուռն զարկ մը տրուած կ'ըլլայ, վասնզի այդ ուղին՝ որ ամենանախնական առտնին կեանքի թօթմներէն ըսկսեալ բարձրագոյն դարգացումի եւ կատարելութեան հանդրուանին հասած է վերջապէս, ամենէն զօրաւոր եւ անըւաճ էնէրժիի շտեմարան մըն է, որը կրնայ անթեղուել, բայց չի կորսուիր ու կը ժայթքի միօր. պատմութիւնը՝ այդ ոգիի, հրաբուխի նման անակնկալ կերպով ժայթքումի օրինակներ շատ ունի արձանագրած:

8193-2006

Այդ ոգիին նշանակութեան եւ արժէքին գիտակցութեամբըն է որ Մարքսիստ յեղափոխականութիւնը՝ ընկերային զարգացման համար, իբր բնաչըջական հանդրուան ընդունած է ազգային աղատագրութեան պայքարը, նաեւ պրոլետարիատի գալիք իշխանութեան իբր նախաշաւիղ: Չէ՞ մի որ մարդկութեան համաշխարհային խաղաղութիւնն ու բարօրութիւնը, աշխատաւորական միջազգային գիտակցութեան եւ ուժին պսակը միայն պիտի ըլլայ, եւ չէ՞ մի որ միջազգային ամբողջականացումն ու բարձր համակարգութիւնն ալ պայմանաւորուած է Ազգերու ինքնօրոշմամբն ու գիտակից համազործակցութեամբը:

Այդ անմարելի կրակին, այդ ընկերային մեծագոյն ուժին եւ կորովին տիրացած տարր մը՝ որպիսին է գաղութահայ աշխատաւորութիւնը, թողուլ եւ սպասել որ նուաղի ու անհետանայ, ընկերաբանութեան անտեղեակ իւթօրիստներու միայն յատուկ է:

Դարեր շարունակ անթեղուած հրաբուխ մըն է ան՝ որ որքան ուշանայ ժայթքիլ, այնքան աւելի բուռն կ'ըլլայ:

Տեսանք որ Ազգի՝ որպէս պատմա-անհատականութեան, գոյութեան հիմնական պայմանները, առարկայականօրէն բնակչութիւնն ու հայրենիքն ըլլալով հանդերձ, ազգի գոյապահպանման եւ բարգաւաճման անհրաժեշտ գործօնը կը հանդիսանայ գիտակցական-ենթակայականը:

Եւ դադութահայ աշխատաւորութիւնը՝ առարկայական, եւ իր բռնաստեղծ վիճակին հետեւանքով մանաւանդ ենթակայական բոլոր տուեալներով, իբր Ազգ իր գոյապահպանման իրաւունքն ունի, ինչպէս յայտնի է:

Հայութեան կէսը սահայն, իր հայրենի հողէն անջատուած է եւ թափառական:

Ենթակայական ուժերը անոր, արդեօք չե՞ն տկարանար Ազգի այդ թափառական աշխատաւորութեան միջեւ հաւաքական կամքի եւ իտէպի ընդհանուր ու ներդաշնակ տեւականութիւն մը ապահովելու մէջ, առանց որ դէպի Հայաստան մշտարժարժ արեւելում մը պահուի որպէս Հայրենիքի մագնիս:

Բ. — ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑ

ԵՒ ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

Նախորդ գլուխով համառօտակի տուած եղանք համացոյց պատկերը՝ Ազգի եւ Ազգութեան ըմբռնումին, ընդհանուր ընկերային պատմութեան կամ ըսենք քաղաքակրթութեան (միշտ քափիթալիստական իմաստովը այս բառին) նորագոյն թատերարեմին վրայ:

Պատմութեան մաթերիալիստ հասկացողութեամբ, իր կեանքի՝ կենսունակութեան ծիրը աւարտելու վրայ եղող ամէն ընկերային իրականութիւն, իր ծոցին՝ իր ընդերքին մէջ կը սաղմնաւորէ, կ'երկնէ իր իսկ գերեզմանափորը, որը կոչուած է իրեն յաջորդն ըլլալու:

Ջարգացման, յառաջդիմութեան, կատարելագործման բնաշրջական օրէնքն է ասիկա, եւ անոր հիմնական թէզանն է ընկերային տնտեսութիւնը՝ որուն ցանցին վրայ աշխատանքի բաժանման ծնած դանազան տարրերը կը հիւսեն մարդկութեան պատմութիւնը, նորանոր ընկերային հաստատութիւններու կառուցմամբ:

Այսպէս կազմաւորուած ընկերային ամէն հաստատութիւն՝ հետզհետէ ուռճանալով, իր առանձին դիմորոշութիւնը կը ստանայ թէեւ, բայց երբեք չի կրնար խզել իր սերտ կապակցութիւնը ընդհանուր եւ հասարակաց եղող թէզանէն, այլպպէս կը մեռնի ան՝ նման հողէն արմատախիլ ծառի:

Ազգերը՝ ազգութիւններն ալ, ընկերային կեանքի հիմքն

եղող տնտեսութեան (հողին) մէջ արմատ ձգած դիմորոշութիւններ են, զորոնք կը կոչենք պատմա-անհատականութիւն: ...

Թերեւս աւելի նպատակայարմար պիտի ըլլար ազդութիւնն ալ նմանցնել մշակութային եզակիան հաստատութեան մը, որուն ոլորտին մէջ ընկերային Փօնքսիօնները՝ իրենց բարձրագոյն վերջին Փազին հասած են եւ դարձած են բացառիկ ուժղնութեան տիրացած միջոցներ՝ ի սպաս ընկերային յառաջդիմութեան:

Դասակարգային պայքարի վերջնագոյն Փազին մէջ, ուր այսօր կը գտնուի մարդկութիւնը, այսքան զօրաւոր դործիք մը՝ դէնք մը անտեսել կամ զանց առնել, պրոլետարիատի ցանկալի յաղթանակին դաւել պիտի ըլլար հարկաւ:

Կը կրկնենք, գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ որքան ալ փոքրաթիւ ըլլայ, որակական ահռելի ուժ մը պիտի մարմնացնէ, երբ որ ներկայանայ ան՝ պրոլետարական պայքարի կրկէսին վրայ, զուտ ենթակայական գուղձերէն մաքրուած ազգային պատմական դարակուտակ դիմորոշութեան իբր ատեան: - Ապրիլ ուղեւու կամքին, կենսունակութեան եւ դիտակցութեան բարձրագոյն աստիճանն է ասիկա բունազուրկ աշխատաւորութեան համար:

Հայութեան ներկայ ընդհանուր կացութեան մէջ, - այն է, մէկ կողմէ՝ Հայաստանը իր խորհրդային ըէժիմով այսինքն՝ պրոլետարական իշխանութեամբ, միւս կողմէ՝ գաղութահայութիւնը՝ խորհրդայնութեան հակամարտ տիրապետութեանց ենթարկուած, - արտասահմանի հայ պուրժուազիի հոգեբանութենէն, մտայնութենէն ալ եթէ ուզենք փաստ քաղել մեր շեշտած տեսութեանց ի նպաստ, կրնանք մէջբերել հայ պուրժուաներու (թէեւ բացառիկ) այն դէմքերը՝ որոնք առանց փոխարինական ակնկալութեանց, նուր-

րած են մեծ դումարներ Հայաստանի աշխատաւորութեան:

Ինչո՞վ կարելի է բացատրել այս երեւոյթը, եթէ ոչ ազդութեան՝ տնտեսական պայքարի ծիրէն դրեթէ այլեւս դուրս պոռթկացած ինքնուրոյն քօնքրէթ իրականութեամբ:

Գաղութահայ աշխատաւորութեան ընկերային դործունէութեան ուղիղ վարքագիծի շուրջ ըլլալով մեր առաջադրութիւնը, աւելորդ է անշուշտ ներկայիս միջազգային երախակալներուն՝ ազգային հարցի մասին ունեցած թեզերուն ծանօթանալ:

Եթէ քափիթալիստ պետութիւններու հակամարտ ներքին խմբաւորումները զանց ընենք նկատի առնել, Աշխարհը՝ ներկայիս բաժնուած է երկու զլխաւոր ճակատի, այն է մէկ կողմէն քափիթալիզմը՝ իր նասիոնալիզմի եւ էմբերիալիզմի աստիճանաւորումովը, իսկ միւս կողմէ՝ սովիէթականութիւնը - Համայնավարութիւնը:

Սովիէթականութեան վախճը քափիթալիստ մեծ պետութիւնները շփոթութեան մատնած է, եւ իրենց միջպետական կռիւներուն, աւելի շիտակ պիտի ըլլար ըսել՝ ազգային պուրժուազիներու իրարու դէմ ունեցած մրցման եւ պայքարներուն սաստկութեան թափը կտրած է, այլապէս՝ հակառակ որ գրեթէ դեռ ոչ մէկը չէ կազդուրուած Մեծ Պատերազմի արիւնաքամութենէն, կրկին այսօր նոր պատերազմի՝ նոր սպանդի մէջ պիտի նետէին իրենց աշխատաւոր զանգուածները:

Սովիէթականութեան հետ հասկացողութեան ժամանակաւոր լեզու գտնել կը ջանան եւ պիտի ջանան այս կամ այն

պետութիւնները, իրենց համհարզներու հետ նոր արկածա-
խնդրութեան սկսելէ առաջ:

Ի՛նչ որ ալ ըլլայ սակայն արդիւնքը՝ քափիթալիստական
ըէժիմի ներսը կատարուած արկածախնդրութեանց, բուն
եղքը պիտի կայանայ նոր երկրամասերու ալ սովիէթակա-
նացման մէջ:

Սովիէթականութեան այդ վախն էր որ Ամերիկայի նա-
խագահ Հուվրըին նախաձեռնել տուաւ յանկարծ Գերմանիոյ
Փինանսական տաղնապին օգնութեան հասնիլ, նոյն խակ իր
բարեկամ Ֆրանսան անակնկալի առջև դնելով:

Ըսինք, ժամանակատր՛ փալիաթիփ կարգադրութիւն-
ներ են բոլոր ատոնք, որոնց աստառը՝ հիւսուած է - պէտք
չէ մոռնալ եւ ատիկա, - Ամերիկայի քափիթալիստական էմ-
բէրիալիզմի կասկածելի շահերով:

Պէտք է դիտել նաեւ որ միջազգային քաղաքականութեան
մէջ ազդ եւ պետութիւն գրեթէ հոմանիշ են իրարու: Պետա-
կան ինքնուրոյն կազմ չունեցող ազգերը՝ ազգութիւն կոչ-
ուած են քաղաքականութեան մէջ: Հետեւաբար մեր մէջ բե-
րելիք թէզերը, ազդ համարուած պետութեանց կողմէ ազ-
գութիւններու (նախոնալիթէ) մասին ըմբռնումներն են:

**

Ուրեմն, ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ըմբռնումով, ազգութիւն կը նշա-
նակէ ընկերութիւն կամ ժողովուրդ՝ որ « . . . անցեալին
« մէջ մեծ գործեր կատարած է հաւաքաբար, եւ որ կամք ու-
« նի դեռ եւս կատարելու»:

ԱՆԳԼԻԱ՝ որ գաղթային մեծ տիրապետութիւն մըն է,
աւելի թանձրացեալ ձեւով մը կ'արտայայտուի այսպէս, -
« . . . Ամէն խմբաւորում, որ երկարատեւ ինքնակառավա-

« բուլթեամբ մը, իր միութեան դիտակցութեանը կը հասնի
« եւ կ'ուզէ իր այդ միութիւնը պահել:»

Իսկ ԱՄԵՐԻԿԱ որ ազգութիւններու խառնարան- հալոցն
է եղած եւ առանց թէրիթօրիալ աւանդութեանց նոր ի նորոյ
կազմուած է, կ'ըսէ՝ « . . . Իրաւունքի գաղափարն է ազգե-
« բու անկախութիւնը:»

Ձատ դատ չպիտի փորձենք վերլուծել այս թեզերը, ո-
րոնք կը հաստատեն արդէն գաղութահայ պրոլետարիատի
բոլոր իրաւունքները որպէս ազգութեան:

Եթէ ժամանակակից պատմութեան վերջին դրուագնե-
րուն վրայ ակնարկ մը նետենք, պիտի տեսնենք որ մանաւանդ
18-րդ եւ 19-րդ դարու յեղափոխութեանց լծակն է եղած ազ-
գութեանց հարցը:

Վերջին դարերու բոլոր յեղափոխութեանց մէջ, ազ-
գութեան սկզբունքն է որ իր վճռական դերն ունեցած է, որ-
քան որ ալ յեղափոխութեանց բուն հիմնական պատճառը՝
զօրութենապէս եղած ըլլայ միշտ տնտեսականը:

Ըսինք լծակ, ցուցնելու համար որ իբր դէնք, իբր միջոց
յաղթանակի, միշտ զօրաւոր՝ միշտ ուժգին եղած է ազգու-
թեան ըմբռնողութիւնը: Հասկացողութիւն՝ որ սովիէթական
նորագոյն հասարակակարգի մէջ արդէն իր անկեղծ լուծու-
մը գտած է թէ տեսականօրէն եւ թէ՛ որ գերազանցն է, գործ-
նականօրէն, տնտեսական՝ քաղաքական եւ մշակութային ա-
ղատադրութեամբ: Այսինքն աղատադրութիւն՝ ընդհանուր
ընկերային կեանքի:

**

Հոս պէտք է աւելցնել որ գաղութահայ աշխատաւորու-
թիւնը, մանաւանդ ազգային տեսակէտէ իր ծփուն հանգա-

մանքին բերումով, որքան որ ալ եւրոպական եւ ամերիկեան աշխարհներու մէջ իրաւապէս՝ մշակութային ճնշումի, հարստահարութեան ենթակայ չէ, իսկ տնտեսականին եւ քաղաքականին գալով, իր կորսնցուցած հայրենիքէն աւելի ազատութիւն կը վայելէ արդէն, բայց իր աշխատաւորական եւ ազգային դատին կեդրոնէն հեռացուած ըլլալովն իսկ, կը մնայ սեփականազրկուած իր ազգային եւ քաղաքական իրաւունքներէն:

Իր նոր միջավայրերու վերոյիշեալ բազմազան առաւելութիւնները՝ իրենց ծոցին մէջ կը բովանդակեն շատ ալ վըտանդներ, որոնց մասին յաճախ արտայայտուած ենք:

Եթէ փոխանակ օգտուելու այդ առաւելութիւններէն եւ զարգանալու, դադուրեւ հայ աշխատաւորութիւնը՝ իր դոյապահպանումը վտանգելու ըլլայ, թէ ազգային եւ թէ դասակարգային ինքնուրացումի կ'ենթարկէ ինքզինքը:

Ահա ատոր համար է որ ընկերային կազմակերպութեան, գործունէութեան հաստատուն ծրագրի եւ ուղիղ վարքագծի պէտքը կը շեշտենք միշտ, եւ որուն լուսաբանութիւնն ու ընդլայնումը պիտի ըլլայ ինքնին մեր ներկայ ուսումնասիրութիւնը:

Գ. — ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑ,

ՆԱՍԻՕՆԱԼԻԶՄ ԵՒ ԷՄԲԵՐԻԱԼԻԶՄ

Դրամատիրական հասարակարգի բնաշրջական զարգացումի երկու գլխաւոր ֆազերն են, ա) Նասիօնալիզմ, բ) էմբերիալիզմ:

Դրամական ըժժիմի օր քան զօր սաստկացող հակասութիւնները եւ դայն բաղկացնող դասակարգերու հակամարտութիւնները, հետզհետէ ձեւաւորուելով նախ նասիօնալիստական եւ ապա էմբերիալիստական բովանդակութիւն մը ստացած են ընկերային իրականութեան անտեղիտալի վարչութեան տակ:

Ընկերային աշխատանքի բաժանումին ընկերացած ամէն ճիւղի գիտական յառաջդիմութեանց շնորհիւ, դրամատիրական արդիւնաբերութիւնը՝ հետզհետէ այնպիսի չափերու հասած է որ ներքին սահմանափակ փոխանակութիւնը՝ չէ կըրցած բաւարարութիւն տալ եւ ապրեցնել դայն: Բան մը՝ որ պատճառ դարձած է արիւնահեղ ընդհարումներու — պատերազմներու — դրացիներու միջեւ, եւ յաղթողներու տիրապետութեանը դրացի հողամասերու վրայ:

Այսպէս հետզհետէ աճող, մեծցող եւ զօրացող արդիւնաբերութեան այնպիսի ախորժակը՝ որ մէկ կողմէ զարկ տըւած է ամէն կարգի գիտութեանց զարգացման, միւս կողմէ ամէն զարգացում եւ յառաջդիմութիւն իբր գործիք եւ զէնք ծառայեցնելով իր անկուշտ կիրքին, տարածած ու ծաւալած է իր իշխանութիւնն ու բռնատիրութիւնը:

լեռներով, գետերով, ծովերով կամ անապատներով իրարմէ բաժանուած եւ հեռի նկատուած զանազան հողամասերու վրայ, դրամատիրական պայքարի եւ ընդհարումներու հետեւանքով, ինքնապաշտպանութեան եւ գոյապահպանման հարկադրանքին տակ կազմուած են հետզհետէ ազգային միութիւններ, ազգութիւններ եւ ազգեր: Դրացնական, արտաքին կռիւները՝ բնականօրէն պատճառ հանդիսացած են ամենուրեք ներքին գործակցութեանց, միահամուռ ինքնապաշտպանութեանց, որոնք զօրացուցած են հայրենակցական եւ ազգակցական միութիւններն ու կապերը մինչեւ այն աստիճան որ դրացնական, սահմանակցական անվերջ վերանորոգւող կռիւները՝ իբր նուազ շահաբեր, տեղի տուած են ժամանակաւոր զինակցութեանց եւ խաղաղ հասկացողութեանց իրարու միջեւ, որպէս զի ձեռքերն ազատ ըլլան այլուր, հեռուները երթալ, որոնելու իրենց որսը — չէ՞ մի որ 'ի ըսկըզբան, երբ զիտութեան եւ փոխադրութեան ու հաղորդակցութեան միջնոցներ դեռ եւս շատ մանկական էին բազդատամբ ներկայ դարու, աշխարհ՝ շատ ընդարձակ կը նկատուէր:

Ասիկա՝ առաջին գլխաւոր Փառն է քափիթալիզմին, որ ատեն կազմուած են ներկայիս տիրող մեծ ազգերը, որոնց սահմաններէն ներս, աշխատաւոր մեծամասնութիւնը ազգին՝ թէ անխիղճ շահագործումի նշաւակ դարձած է եւ թէ իր կեանքովն ու արիւնովը նոր որսեր գերելու գործիք, բոլոր ազգամիջեան պատերազմներու ընթացքին:

Ահա նասիօնալիզմի Փաղը՝ որ դարեր տեւած եւ արիւնով ներկած է ամեն տեղ, եւ որ դեռ եւս չէ վերջացած, բայց դարձեալ ընկերային իրողութեանց անտեղիտալի վարչութեան տակ, մտած է ընդհանրապէս միջազգային այն է էմբերիալիստական հունի մէջ:

Էմբերիալիստական շրջանը շատ նոր է պատմութեան մէջ, որ կը սկսի գրեթէ եօթանասնական թուականի Փրանքօգերման պատերազմներէն ետք յառաջ եկած տնտեսական եւ քաղաքական երեկարատեւ տաքնապներէն: Որ ատեն դրամատիրական արդիւնաբերութիւնը՝ աչքը դարձուցած է Եւրոպայէն դուրս դէպի Աֆրիկէի եւ Ասիոյ դեռ եւս նախնական ըսենք ոչ-դրամատիրական երկիրներու այսինքն գաղթային շուկաներու տիրացումին:

Սակայն եւ այնպէս այս տաքնապներն են որ գլխաւոր պատճառ հաղիսացած են նաեւ Եւրոպայի ընկերվարական շարժման դարթնումին: Տիրող դասակարգերը՝ նոր հարկադրանքի տակ, նոր քաղաքականութիւն սկսան գործադրել, այն է պետական միջամտութիւն, մաքսապաշտպան դրութիւն, եւ այլն, իսկ աշխատաւորութիւնն ալ՝ իբր դարման սաստկացող շարիքին, սկսաւ աչքերը յառել դէպի ընկերվարութիւն եւ փարիլ դասակարգային պայքարի ծրագրերին:

Դրամատիրական տնտեսութեան օրէնքները՝ զգալիօրէն ազդուեցան դէպքերէն: Մէկ կողմէն աշխատանքի աճող արտադրողականութիւնը՝ արդիւնաբերութեան անիշխանութեան եւ մասսայական պրոլետարացումին համընթացօրէն յառաջ բերաւ ներքին շուկաներու խնդրանք եւ մատուցումին միջեւ անհամեմատ բացեր-խրամատներ, գործազրկութիւն, դիներու անկում, գործարաններու անգործութիւն եւ այլն, որոնք հարկադրեցին նոր շուկաներ փնտռել:

Միւս կողմէ, ճարտարարուեստի մէջ բազմազան մեքենաներու գործածութիւնը՝ ակներեւ կերպով պակսեցուց աշխատաւոր բաղուկները, սաստկացուց դիներու անկումը, որոնց դիմադրաւելու համար ուրիշ միջոց չէր մնար եթէ ոչ ձեռնարկներու ընդարձակում, ինչ որ ի հարկէ մեծամեծ դրամագլուխներու կարօտելով, խոշոր դրամատէրներու մե-

նատիրութիւնը կը դառնար եւ նոր դասերու ալ դէպի պրո-
լետարական զանգուածը քշուելու պատճառ:

Եւ այդքան խոշորցած, ընդարձակուած ու կեդրոնաց-
ցեալ, այսինքն փոքրաթիւ դրամատէրներու ձեռքին մէջ
խտացած արդիւնաբերութեան պէտք եղած նախնական նիւ-
թերը հայթայթելու եւ միանգամայն արդիւնքները սպառե-
լու համար, անհրաժեշտ կը դառնար նոր երկիրներ ու նոր
չուկաներ գրաւել: Եւ ատոր համար ալ քափիթալիստ մեծ
պետութիւնները՝ իրենց տիրապետութիւնը պիտի ծաւալէին
հարկաւ կամ ուղղակի նուաճելով նոր երկիրներ, կամ իրենց
«ազդեցութեան գօտիին» մէջ առնելով եւ կամ « խաղաղ թա-
փանցում»ի քաղաքականութեամբ:

Բոլոր ասոնք, աւելորդ է ըսել արդէն որ վերջին ժամա-
նակներու պատերազմներուն եւ ընդհարումներուն աստաօր
կը կազմեն:

Ահա այս կերպով, դրամատիրութիւնը հասած կը դըտ-
նենք այլեւս այն «անել չըջանակին» մէջ, ուր իր բարձրա-
դոյն եւ բարձր զարգացումը ներկայացնող էմբերիալիզմին
բռնատիրութեանը ենթարկուած է եւ ինքը, որուն ճիրաննե-
րուն մէջ արիւնաքամ չի խեղդուելու համար Կ'ուզէ ընկրկիլ
դէպի նասիօնալիզմ դարձեալ, բայց անկարելի է, վասն զի
դրամատիրութեան գերեզմանափորն եղող պրոլետարիատն
ալ հասունցած ըլլալով դիտէ օգտուել կացութենէն:

Բնաշրջումի հասունացած վերջին Փաղն է ասիկա, որ
պէտք է անցնի այլեւս դէպի նոր հասարակակարգ, այսինքն
ուրիշ բացատրութեամբ մը, բնաշրջումի յեղափոխական մօ-
մենթն է հասած, ուսկից պէտք է ծնի նոր կեանք:

Պատմափիլիսոփայութեան տուեալներու համաձայն,
ընկերային կեանքի լինելութեան ծիրը կը կազմէ բնաշրջում-

Յեղափոխութիւն — նոր բնաշրջում, եւ այսպէս շարունակա-
բար:

Այս համառօտ բացատրութիւնները բաւ են անշուշտ հաս-
կընալու համար որ ազդութեան հարցը՝ տնտեսական եւ քա-
ղաքական բնոյթ եւ հանգամանքով պէտք է վերցնել պատմու-
թեան այս աստիճան յառաջացած ներկայ շրջանին մէջ:

Ասկէ առաջ բացատրեցինք արդէն ազգային հարցի՝ որ-
պէս մշակութային ընկերային հաստատութեան ունեցած
Փոնքսիօնը: Իբր այդ դեռ ունինք մասնաւորաբար մեր ըսե-
լիքները, որքան որ ալ կան դրամատիրական երկիրներ ուր
ճանչցուած են զանազան ազդութեանց «մշակութային ինքնօ-
րէնութիւնը»:

Կայ նաեւ մեր առաջադրած հարցի քննութեան պէտքը՝
Պորտուգալիս հասարակակարգի տակ, զոր զանց չալիտի ընենք:

Գալով այժմ տնտեսական հանգամանքին, որ ինչպէս տե-
սանք, միջպետական բոլոր յարաբերութեանց՝ նոյնն է ըսել
քաղաքականութեանց խարխիւր եւ բուն առանցքը կը կազմէ
արդէն էմբերիալիզմի ներկայ շրջանին եւս, ազգային պրո-
լետարիատի միջազգայնացման ստատը կը հանդիսանայ ան,
քանի որ էմբերիալիզմը մէկ կողմէ քափիթալիզմի կեանքը
երկարաձգելու, ըսենք հոգեվարքը յետաձգելու համար պայ-
քարած ատեն, միւս կողմէ զանազան գաղթափայլերու ժո-
ղովուրդներն ալ պրոլետարացնելով, պրոլետարական բանա-
կին նոր զօրաթեւեր ալ կ'աւելցնէ:

Տնտեսական գետնի վրայ, պրոլետարիատին համար, քա-
փիթալիստական արդիւնաբերութեան անիշխանական դրու-
թեան մէջ, որոշ եւ տեսական հայրենիք չկայ (ճիշդ կ'ըլլար

ըսել՝ իր հայրենիքին տէրը չէ), քանի որ իր կեանքի ապահովութիւնը չունի: Եւ ասիկա երբ ճշմարտութիւնն է մինչեւ իսկ պետականացած մեծ ազգերու պրոլետարիատին համար, ի՞նչ ըսել հասցա փոքրիկ ազգութիւններուն համար որոնք ստրուկի՝ քանայի դիրքին մէջ կը նկատուին արդէն:

Ասով հանդերձ, պետականացած ազգերու պրոլետարիատը՝ քաղաքական որոշ իրաւունքներ ձեռք բերած ըլլալով ի դին մեծամեծ զոհողութեանց, դժուած յայտնի ճամբայ մը ունի գոնէ իր՝ առջեւ, ուսկից խիզախօրէն յառաջանալով պիտի կրնայ վերջապէս տիրանալ ե՛ւ իր հայրենիքին ե՛ւ իր սնտեսական-քաղաքական իրաւունքներուն ու ազատութեան:

Ատիկա՝ պատմութիւնը շատ չպիտի ուշանայ արձանագրել:

Իսկ չի պետականացած բայց իրենց հայրենի հողին վերայ խնուած մեծ կամ փոքր ազգութեանց ազատագրութեան ճամբան ալ թէեւ շատ փշոտ, շատ արինոտ եւ շատ դառն, բայց դարձեալ պատմութիւնը ցուցած է անոնց:

Գաղութահայ պրոլետարիատին ուղղուած ըլլալով մեր խօսքը, պէտք կը զգանք անգամ մ'եւս շեշտելու անոր բացառիկ կացութիւնը՝ որ պատմութեան մէջ ներկայիս կարելի կ'ըլլայ նմանցնել միայն հրեայ ազգութեան:

Դրամատիրական ընթացքը՝ ազգութեանց հարցի լուծման համար, տեսականօրէն իր ուժով-ը*) տուած է արդէն Պաղեստինի մէջ «հրեական տուն» մը վերակազմելու արտայայտութեամբը:

Այդ քաղաքականութեան աստուր վերլուծութեան ենթարկել զանց կ'ընենք չերկարելու համար: Բայց հարեւանցի ահնարկ մը բաւ է համոզուելու համար որ մինչեւ իսկ դրամատիրական, անցնելու զատապարտուած ընթացքը՝ - հող չէ՛,

*) Մայրաստիճան.

իր շահուն համար, - ազգութեան դադափարին կենդանացումը, տեսականացումը ընդունելու կը բռնադատուի:

Դրամատիրական դադափարաբանութեան բարձրագոյն աստիճանը կը խոսացնեն հետեւեալ խօսքերը՝ « . . . Նոյն « իսկ հրեաներու նման խմբաւորումներ որոնք ներկայիս թե- « ըրթօրիալ ո՛չ մէկ բաժանումի չեն համապատասխաներ, « որոնք հանուր աշխարհի վրայ ցիրուցան են, կրնան իրենց « ըղձանքներու զօրութեամբ պահանջել ազգային գոյութիւն: »

Անհայրենիք քաղաքակրթութեան դադափարաբանութիւն՝ որ էմբերիալիզմի, ֆինանսական քափիթայլիզմի արդէն օրհասականի դէմ յանդիմանութեան (էնթ-իսթօն) ճառագայթը՝ ցոլքը կրնանք համարել:

Մեր նիւթի այս գլուխը կը սիրենք փակել Ալպէն Թօմա-ի հետեւեալ խօսքերովը հայերուս մասին.

« . . . Շատ հին անցեալ մը, քաղաքական հարկու կողմից մը, ինքնատիպ եւ կենդանի քաղաքակրթութիւն մը, « անհատական եւ ժողովրդային առաջնակարգ յատկութիւն- « ներ, որոնք Հայերուն կուտան պատուոյ տեղ մը՝ ազգ « կոչուելու իրաւունք ունեցող ժողովուրդներու մէջ: »

«Քաղաքական արկածներու հետեւանքով յաջորդաբար « ենթարկուած են կայսրութեանց եւ վերջի վերջոյ թուրք կայսրութեան, բայց ո՛չ մէկ արկած յաջողած է քայքայել ի- « րենց ազգային ոգին: Այդ ոգին վերապրած է նոյն իսկ « պարագաներուն յարմարուելու բարի կամեցողութեան հա- « կառակ: »

Հարցնենք ուրեմն անգամ մ'եւս, - Քաղաքական վերջին արկածը՝ որ թրքահայութիւնը ծփուն դաղութներու վերածեց, պէ՞տք է թողուլ որ մեր այդ ազգային ոգին քայքայէ:

Դ. — ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅ ԵՒ

ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

«Այդքը, կ'ըսէ Սթալին, հասարակաց մշակոյթի արտա-
« յայտուածներն եղող լեզուի, հողամասի, տնտեսական կեան-
« քի եւ հոգեբանութեան *) կապերով զօղուած մարդկանց՝
« պատմականօրէն կազմուած հաւաքականութիւնն է:» Եւ
այսպէս սահմանուած ամեն հաւաքականութիւն՝ իր քաղա-
քական ազատութիւնը պէտք է ունենայ:

Ազգային հարցը՝ քափիթալիզմի ներկայ էմբերիալիս-
տական Փազին մէջ արդէն միջազգային հարց դարձած ըլլա-
լով, Սօվիետականներն ալ կ'ընդունին որ «էմբերիալիզմի կող-
մէ ստրկացուած երկիրները եւ գաղթավայրերը ժողովուրդ-
ները ազատագրուին»:

Եւ այդ ազգային ազատագրական շարժումներուն եւ յե-
ղափոխութեանց ալ աջակից ըլլալ եւ օգնել կը յանձնարա-
րեն ամեն երկիրի ալ քօմիւնիստներուն (համայնավարնե-
րուն), առանց ո եւ է սեղմում ընելու թէ իսկ այդ շարժում-
ները ըլլան ո՛չ թէ աշխատաւորական այլ ազգային-պուր-
ժուական:

Ազգային հարցը այսպէսով արտաքին քաղաքականու-
թեան թաքթիք մը, էմբերիալիզմի դէմ միջազգային պայ-
քարի դէնք մը կը նկատուի:

Պրոլետարական գալիք յաղթութեան ճամբուն վրայ, ազ-

*) Սթալին «ոգեկան մտայնութիւն» ըսած է:

գային ազատագրութիւնը՝ նոյն իսկ ըլլայ ան պուրժուական
յաղթանակ էմբերիալիզմի վրայ, իբր բնաշրջական փուլ,
պայքարի էթափ, ընդունուած է եւ սօվիետականութեան
կողմէ ուրեմն:

Պէտք է ճշդել նաեւ որ Սօվիետները՝ ազգային ազատա-
գրութեան անխտիր ամեն պայքարներուն բարեկամ չեն:՝

Երբ ըսինք արդէն թաքթիք, ինքնին հասկնալի կ'ըլլայ
որ «Ընկերային Յեղափոխութեան» ընդհանուր պայքարնե-
րուն սատար հանդիսացող, կամ նոյնն է ըսել, էմբերիալիզ-
մը տկարացնող ազգային յեղափոխութիւններուն միայն
կ'ակնարկուի:

Լենին կ'ըսէ. — «Սորհիլ որ ընկերային յեղափոխութիւ-
« նը հնարաւոր է առանց փոքր ազգերու ապստամբութեան,
« առանց որ մանր-պուրժուազին իր բոլոր նախապաշարում-
« ներովը հանդերձ, յեղափոխական բռնկում մը ունենայ . . .
« ընդդէմ ազգային հարստահարութեան, խորհիլ այսպէս՝
« կը նշանակէ ընկերային Յեղափոխութեան հրաժարիլ:»

Մեր առաջադրած նիւթի լուսաբանութեան համար, այս-
քան մը ծանօթութիւն սօվիետներու արտաքին քաղաքակա-
նութեան մասին բաւական նկատելով, անցնինք քիչ մըն ալ
պրոլետարական տիքտաթուրայի սահմաններէն ներս եւ տես-
նենք թէ ինչպէս լուծուած է հոն ազգային հարցը:

Ռուսիա, ուր մօտ հարիւր ազգութիւններ կան, ընդհա-
նուր եղբայրական եւ համերաշխ միութեամբ մը մէկ նակատ
կը պարզէ արտաքին աշխարհի դէմ, վասն զի հոն, բոլոր
այդ ազգութիւնները՝ ո՛չ թէ թուղթի վրայ, օրէնքի առջեւ
միայն կը վայելեն ազատութիւն, այլ բանւորագիւղացիական
Հանրապետութիւնը՝ անոնց բոլորին ազգային-մշակութա-
յին, մէկ խօսքով ընկերային եւ քաղաքական ազատութեան
եւ հաւասարութեան խարխիւր եղող տնտեսական հաւասա-

րութիւնն ու բաւարարութիւնը զօրացնելու եւ զարդացնելու նուիրուած է անվերապահ կերպով, եւ ատով ամեն ժողովուրդներուն ալ նորմալ բարդաւաճումն ու յառաջդիմութիւնը կ'երաշխաւորէ:

Ճշմարտութիւնն այն է որ բաներագլուղացիական Հանրապետութիւնը՝ իր ծոցին մէջ ունեցած բազմազան ազգութեանց եղբայրական միութիւնը ձեռք բերելու համար, երկու հիմնական քայլ առած է սկիզբէն իսկ՝

Առաջին, առանց վերապահութեան ճանչցած եւ հռչակած է իրաւունքը՝ ամեն ժողովուրդի քաղաքական կատարեալ ազատութեան, ինքզինքը տրամադրելու իր իսկ կամքով, եւ նոյն իսկ անջատուելու եթէ ուզէ:

Երկրորդ, ընդարձակածաւալ Ռուսիոյ բոլոր բնական աղբիւրները եւ հարստութեանց տարրերը հասարակաց սեփականութիւնը դարձուցած է: Եւ ասիկա՝ ոչ թէ խօսքով, այլ իրապէս եւ դործնական կերպով:

Այլապէս, դժուար թէ յաջողուէր այդ բազմազան ժողովուրդներու բարեկամութիւնն ու աջակցութիւնը ձեռք բերել նոր հասարակակարգին հանդէպ, որն որ հասկնալի է թէ բազում դոհողութիւններ եւ անձնութիւններ ալ կը պահանջէր:

Գաղութահայութեան հասկցելու համար այս ճշմարտութիւնը, երկար փաստարկութեան պէտք չի կայ անշուշտ, քանի որ մեր փոքրիկ Հայաստան հայրենիքի ներկայ վիճակն ու կացութիւն չէ կարելի բարդատել ոչ մէկ փայլուն շրջանի պատմութեան հետ:

Իրարու յաջորդող աղէտներու ատեն, բոլորանուէր օգնութեան հանող նիւթական եւ բարոյական աջակցութիւնները, վերաշինական բազմածախս աշխատութեանց պիւտճէն լեցնող դումարները, որոնք կը հայթայթուին հասարակաց

ընդհանուր անտուկներէն, զօրաւոր ապացոյցները չե՞ն վերեւ մէջբերուած հիմնական սկզբունքներու անկեղծութեանը:

Սօվիէթ Հանրապետութեան ներկայիս կիրարկած մեթոտ եւ սկզբունքներու մասին խօսելէ ետք, աւելորդ չէ թերեւս շեղում մ'ընել եւ պարզել թէ մ'եւս Համայնավարութեան տեսութիւնը ընդհանրապէս:

Նախ, ի՞նչ է տարբերութիւնը՝ ընկերվարութեան եւ համայնավարութեան:

Յարդ, աւելի շատ, ընկերվարութիւն բառը գործածուած է յեղափոխական մարքսիզմի հետեւող քաղաքական կազմակերպութեանց ծրագիրներուն մէջ, որքան որ ամենքին ալ սկզբունքային հիմքը՝ ծրագրային մեկնակէտը եղած է Մարքս եւ էնկէլսի խմբագրած «Մանիֆէսթ»ը, որը «Քօմիւնիստական Մանիֆէսթ» անունը կը կրէ, ինչպէս գիտենք:

Մարքս-էնկէլսի «Քօմիւնիստական Մանիֆէսթ»ի բովանդակութիւնը նոյնութեամբ իւրացնող կուսակցութիւնները բոլոր, մէջն ըլլալով նաեւ լենինականները կամ պօլշեւիկները այսօրուան, ինքզինքնին ընկերվարական, կամ եթէ կուզէք, Սօցիալ-Դեմոկրատ կոչած են:

Այժմ, հարցը՝ վերջին բաժանումներու, կամ զանազանւելու համար տեղի ունեցած անուանափոխութեանց պատմութեան վրայ չէ մեզ համար, հերիք է որ ծրագիր-սկզբունքը կը մնայ նոյն եւ անփոփոխ:

Մարքսիզմի, այսինքն գիտական ընկերվարութեան հիմնադիրներուն մարգարէացումը կը կայանար ընկերային ընդհանուր տնտեսութեան պրոցեսին, լինելութեան յեղափոխական գնացքին եւ ուղղութեան մէջ, որը եկաւ հաստատել ար-

դէն ընկերային կեանքի վերջին երեք քառորդ դարու պատմութիւնը, կատարեալ ճշտութեամբ:

Գիտական ընկերավարութեան առանցքը՝ լինելութեան յեղափոխական տիպէքթիքան ըլլալով, իր մէջ կը բովանդակէր գալիք հասարակակարգի աստիճանական զարգացումն ու բնաշրջում: Ըսել կուզենք, գիտական տուեալներու համաձայն, կանխատեսուած նոր բէթիմին համար, ընդհանուր հիմնական զարգացման երկու գլխաւոր Փաղեր ճշդուած էին, ա) - Իւրաքանչիւրին իր աշխատանքին համաձայն նախ, եւ ապա՝ բ) - Իւրաքանչիւրին իր պէտքերուն համաձայն: Առաջինը՝ իբր ընկերավարական, իսկ երկրորդը՝ բուն համայնավարական վերջին Փաղը, ընկերային տնտեսութեան՝ այսինքն ընդհանուր ընկերային կեանքի ենթաշէնքին:

Մեր առաջադրած հարցի համար, մեծ կարեւորութիւն ունի նաեւ «պետութիւն» եզրի հասկացողութիւնը խորացրենել, վասնզի այլապէս կարելի չէ դիւրութեամբ ըմբռնել նըշանակութիւնը՝ սա մարքսիստական տեսութեան, թէ քօմիւտութիւն» գոյութիւն չի կրնար ունենալ, այսինքն՝ Համայնավարութեան շրջանին, տիրող եւ տիրապետող դասակարգեր գոյութիւն չունենալով այլեւս, մէկ դասակարգի վրայ միւս դասակարգի շահերը պաշտպանելու համար յառաջացած (կազմուած) բռնական ուժ կամ պետութիւն ալ չի կրնար գոյութիւն ունենալ:

Հետեւաբար, գոյութիւն ունեցող պատմական ընկերային բոլոր անհատականութիւնները՝ աղբութիւնները, որպէս պատմականօրէն հասունացած՝ զարգացած ընկերային դիմորշութիւններ, պիտի վաչելեն իրենց լրիւ ազատութիւնը հաւասարապէս, ըլլան անոնք մեծ կամ փոքր, ճիշդ այնպէս ինչպէս իւրաքանչիւր մարդ անհատ: Ազատութիւն մը՝ որ

ազգերն ու անհատներն անգամ, այլեւս հանուր աշխարհի քաղաքացին կը դարձունէ. աշխարհն ամբողջ կը դառնայ հայրենիքը ամենքին՝ շնորհիւ մարդկային ընկերութեան տիրացած միջոցներուն:

Ազատութիւն՝ որ անհայրենիք քաղաքականութեան դարադուրսը պիտի բանայ իսկապէս պատմութեան մէջ:

Ազատութիւն մը՝ ապրելու բնական իրաւունքին համազօր եւ իբր ընկերային բացարձակ կարիք, ո՛չ թէ քաղաքակիրթ կոչուած եւ ազգերու իրաւունքին պաշտպան յորշորշուած ներկայի պետութեանց կողմէ շնորհուած մշակութային պոչատ ինքնօրէնութեանց նման, որոնց մասին խօսեցանք արդէն (տ. գլ. Գ.), եւ որոնք յայտնի են ամենուս իբր սընամէջ եւ անզօր խօսք, գործնական արժէքէ զուրկ եւ իբր պարզ շարուած խաբկանք:

Գրամատիրական բէթիմի տնտեսական գերութեանը մէջ ապրող աշխատաւորին համար հեղնութիւն չէ՞ միթէ մըշակութային ինքնօրէնութեան իրաւունք ճանչնալ, երբ ոչ թէ ազգային-հոգեկան մշակոյթով պարապելու հնարաւորութիւն եւ միջոց չի տրուիր, այլ նոյն իսկ բնութեան օղէն, լոյսէն եւ ջուրէն անգամ վայելելու միջոցները կը զլացուին:

Տնտեսական գերութեան մէջ, այդպիսի ազատութեան կամ իրաւունքի խօսքն ընել՝ կը նմանի անդամալուծուած մարդուն ըսել թէ աղատ է մարդերու կանաչութեան մէջ վագելու եւ բնութեան ծաղիկներն ու միրգերը քաղելու եւ վայելելու:

Բայց թէ մենք այդ իրաւունքը՝ ներկայացուցինք մեր ներկայ գրութեան երրորդ բաժնին մէջ, իբր առաւելութիւն մը գաղութահայութեան համար իր ներկայ ցիրուցան միջավայրներուն մէջ, հարկ չի կայ բացատրել թէ բաղդատական տարբերութիւն մը չեշտելու համար էր իր մօտաւոր անցեալ

կեանքին վրայ, ուր աւելի վատթար կացութեան, աւելի բռնահալած վերաբերմունքի ներքեւ կը գտնուէր :

Ճշմարտութեան եւ արդարութեան տուրքերը տալէ ետք, հոս փակագիծ մը բանանք, ուղղելու համար մէկ քանի խօսք՝ դադութահայութեան մէջ ինքզինքնին բանտորադիւղացիական ընկալման պաշտպանութեանը մենատէր նկատող մեր այն բոլոր հայրենակիցներուն կամ ազգակիցներուն, որոնք առիթ եւ պատեհութիւն կը ստեղծեն Հնչ. Կուսակցութիւնը «ազգայնական», «աւանդամոլ», «նեղմիտ», եւ այլն որակելու համար :

Մեզի դէմ արձակած այդ բութ սլաքները *) , մեզի դէմ պայքարելու, մեզ անխնայ հարուածելու, մանաւանդ «դիմակազերծ ընելու» համար տրուած կարգախօսները, ինքնին արդէն մեր գաղափարաբանութեան, հասկացողութեան եւ յեղափոխական ուղիղ ըմբռնումներուն աւելի քան զնահատականը կարելի է նկատել :

Խորապէս կ'ըմբռնենք որ դադութահայութեան հետ խօսելու բանաւոր լեզուն, մեր լեզուն կտրելու են, որպէսզի կարենան ասպարէզ գտնել, եթէ ո՛չ, ի՞նչ մեկնութիւն տալ այն ընթացքին՝ որով կ'ուզեն որ անպատճառ թշնամանանք եւ մենք Հայաստանի կարգերուն, ուրանանք եւ մենք Հրնչական Կուսակցութեան ամբողջ յեղափոխական անցեալը՝ նման մեր ներքին կեդտոտ քշնամիներուն :

Ո՛չ, բարեկամներ կամ թշնամիներ, մենք աննկատ համոզուածներ ենք յեղափոխական մարքսիզմի, որոնք անձնուրաբար իրենց աջակցութիւնն ու կեանքը տուած են, կու-

*) 1931-ի շրջանին համար է խօսքը :

տան եւ պիտի տան հայ աշխատաւորութեան դատին համար, վասնզի այդ աշխատաւորութեան գաղութներու մէջ թափառական զանգուածը՝ դիտակցութեան դալու եւ Մարքսի ստութեամբ «դասակարգ ինքն իրեն համար» ըլլալու համար պէտք ունի դեռ դժբախտաբար այդ լեզուին :

Անցնինք դարձեալ մեր նիւթին :

Ազգային հարցը՝ տեսանք որ քափիթալիզմի հետ ծընած ու մեծցած ըլլալով, քափիթալիզմի երկւորեակն եղող նասինալիզմի եւ էմբերիալիզմի հետ եւ մէջ գարգանալով, վերջապէս հասած է այն Փազին, ուր այլեւս իր ուրոյն գըրեթէ անկախ անհատականութեանը տիրացած է, եւ իբր այդ կը ներկայանայ որպէս գործօն ընկերային յեղափոխութեան : Գործօն մը՝ որուն կարեւորութիւնը կուզայ շեշտել նաեւ սօվիէթ Հանրապետութիւնը :

Միայն թէ ցարդ տրուած բացատրութեանց մէջ նկատելին այն է որ, ներկայիս դադութահայ ծփուն աշխատաւորութիւնը՝ բացառիկ կերպով ուշադրութեան արժանի կացութեան մը մէջ կը գտնուի, քանի որ ազգութեան հիմնական ստորոգելիներէն մին՝ Հայրենիքը՝ յափշտակուած է իրմէ :

Հայութեան թշնամիները, իրաւ որ շատ զօրաւոր, շատ քայքայիչ հարուած մը տուած են : Յուսահատական ըլլալու աստիճան զօրաւոր այդ հարուածէն ազատուելու, վերանորոգուելու համար, դադութահայ աշխատաւորութիւնը՝ որպէս ազգ եւ որպէս դասակարգ ապրելու իր կամքը՝ կեանքի յեղափոխական պայքարի նժարին մէջ նետելով, երազատեսու-

թի՞ւն կ'ընէ արդեօք: Եւ անոր այդ երազատեսութիւնը շահագործե՞լ է արդեօք, տանկահայ դատի խօսքն ընել:

Այո՛, Տաճկահայը ջախջախուեցաւ, բայց կ'ապրի:

Գաղութահայ աշխատաւորութեան ականջին սիրենայի երգ չէ որ պիտի երգենք մենք, ո՛չ ալ արկածախնդրական քայքայիչ կոչ ընդդէմ Թուրքիոյ, խօսելով այս հարցի մասին:

Ընկերային Յեղափոխութեան գինուորի պարտաւորութիւննիս է ճշդել եւ այդ մասին մեր դիրքն ու համոզումները. ճշդում՝ որմէ կախում պիտի ունենայ մեր հասարակական գործունէութեան ե՛լ ուղեգիծը ե՛լ մէթոտը:

Ե. — Ա.ԶԳ. ՀԱՐՑ, ՏԱՃԿԱՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ

ՀՆԶ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հնչ. Կուսակցութեան ծրագիրը կ'ըսէ — « Ազգային խնդիրներէ նկատմամբ պաշտպանել ազդութեանց քաղաքական լիակատար իրաւունքները, ժխտել մի ազգի ստորադասումը միւսին: Ազդութիւնները, որպէս պատմական անհատականութիւններ՝ ազատօրէն զարգանալու, յառաջդիմելու ամէն պայմաններ պիտի ունենան առանց ո եւ է սեղմումի մէկի կամ միւսի կողմից:

Սօցիալիստական, տնտեսական, քաղաքական ո՛չ մի խոչընդոտ չպիտի յարուցուի որ եւ է ազգի անկաշկանդ առաջդիմութեան եւ բարգաւաճման առջեւ, այնպէս որ՝ ազգութեանց բացարձակ հաւասարութիւնն ու ինքնորոշման սկզբունքը անձեռնմխելի ու անժխտելի իրաւունք պիտի լինի»:

Հնչ. Կուսակցութիւնը՝ անշեղ կերպով փրօփականտա, ազիտացիա եւ պայքար մղած է այս սկզբունքով եւ աշխատած է կազմակերպել հայ աշխատաւորութեան շարքերը, դաստիարակելով զանոնք դասակարգային զիտակցութեամբ:

«Ազդութեանց բացարձակ հաւասարութեան եւ ինքնօրոշման անձեռնմխելի իրաւունքին» պաշտպանութեանը նրւերւած նահատակութեանց եւ մարտիրոսացումներու յեղափոխական սրտառուչ դրուագ մըն է եղած Հնչ. Կուսակցութեան պատմութիւնը, ՚ի մասնաւորի Տաճկահայաստանի մէջ:

Մեր ներկայ համառօտ քննասիրութեան ընթացքին տեսանք որ, դրամատիրութեան կարկառուն դադարաբաժաններն անգամ վերջի վերջոյ եկած յանգած են «ազգութեանց ինքնօրոշման իրաւունքին», որպէս դարձան եւ միջոց խաղաղութեան:

Աշխարհաւեր պատերազմի հարկադրանքին տակ, այս իրաւունքի տեսականօրէն ճանաչումը եւ պաշտօնական հռչակումը սակայն, չի կրցաւ տալ գործնական արդիւնք քափիթալիզմի մականին տակ:

Իրաւամբ ուրեմն կոչեցինք դայն խաբկանք եւ խաղ, անգամ մ'եւս աշխատաւոր մեծամասն զանգուածները քնացնելու համար:

Մասնաւորելով մեր խօսքը՝ հայ ազգութեան վրայ, հարցնենք — ի՞նչ եղաւ արդիւնքը յազթող Մեծերու ալ հրահակած այդ սկզբունքին:

Յազթողներու կողմէ վճռական որոշ պարտադրութիւն մը՝ բաւական էր որ տաճկահայութիւնը իր հայրենի տունէն վտարուած ներկայի վաչկատուն վիճակին մասնուած չըլլար: Այսպիսի հրաման մը՝ ոչ մէկ զոհողութիւն կը պահանջէր գործադրուելու համար: Պիտի աւելցնել նաեւ որ, գործադրութիւնը այդ բացարձակ եւ անժխտելի իրաւունքին՝ ոչ թէ միայն Հայութեան այլ հաւասարապէս Թուրքիոյ համար ալ պիտի ըլլար օգտակար: Եւ կ'ըսենք, դուցէ եւ ատոր համար էր որ անտարբեր զոհուեցան Էմպերիալիզմի աւազ ներկայացուցիչները, որպէս զի Թուրքիա մնայ միշտ կիսաազադապալայր՝ իրենց նորանոր շահախնդրութեանց: Մենք բարեկամ եղած ենք մեր հայրենակից Թուրք ժողովուրդին եւ կը մնանք ալ բարեկամ, բան մը որ տակաւին չպիտի հասկցուի Թուրքիոյ կողմէ, քանի ան կը շարունակէ մնալ դրամատիրութեան եւ Էմպերիալիզմի խաղերուն հանդէպ կոյր, ինք-

զինքը միեւնոյն պիտակի տակ եւ միեւնոյն կեղծ պատմութեանով տեսնելու կարճամտութեանը հետեւանքով:

Գալով Սօվիէթ Հանրապետութեան, ինչպէս յայտնի է, ընդարձակածաւալ Ռուսիոյ սահմաններուն մէջ, ամենուրեք նոյնութեամբ կը կիրարկէ ահա այդ իրաւունքը ազգութեանց եւ կը խոստովանի միանգամայն թէ Հոկտեմբերեան պրոլետարական Մեծ Յեղափոխութեան յաջողութիւնը՝ շատ բան կը պարտի նոյն այդ սկզբունքի ճանաչման եւ անկեղծ գործադրութեան:

Բռնակալութեան, թէօքրատիկ եւ աւատապետական իշխանութեան ներքեւ սկիզբն առած եւ մարմնաւորուած Հնչ. Կոլասակցութեան հիմնադիրները՝ լայն եւ զօրաւոր հեռատեսութեամբ օժտուած նոր սերունդ մ'եղած ըլլալու ասպարոջը տուած են, զրեթէ կէս դար առաջ, ազգային ազատագրութիւնը ընկերվարութեան մէջ միայն տեսնելով:

Պատմութիւնը եկաւ հաստատել այդ ճշմարտութիւնը, սակայն եւ այնպէս տակաւին շատեր կան դաղութահայութեան մէջ, որ կը մնան կոյր եւ խուլ այն ճշմարտութեան եւ իրականութեան հանդէպ անգամ որով կայ եւ մեր փոքրիկ Խորհրդային Հայաստանը:

Ի՞նչ ահաւոր հեղուցութիւն, նաեւ գոյութիւնը այն կուսակցական ներքին թշնամիներուն, որոնք ուրանալով Հնչ. Կոլասակցութեան ընդգրկած ընկերվարութեան վեհադոյն ըսկզբունքները, դաւաճանելով անոր յեղափոխական լուսեղանցեալին եւ ողիին, պժղալի համարձակութիւնը ունեցան դաղութահայ աշխատաւորութեան մէջ հանդէպ Հայաստանի ատելութիւն եւ հակադրութիւն սերմանելու:

Եթէ Ռուսիան ալ մնացած ըլլար ցարական բռնատիրութեան լուծին տակ, Ռուսիան եւս կոտորել չպիտի տար կովկասահայը, ան եւս չպիտի ցրուէր արդեօք կովկասահայը:

Եւ ի՞նչ ազգային մխիթարութիւն, ի՞նչ հոգեկան սփոփանք պիտի մնար ծփուն, վաչկատուն դաղութահայութեան այլեւս :

Կարող պիտի ըլլա՞ր միթէ ընկերվարութեան հաւատքը՝ որքան ալ զօրաւոր եւ հիմնական ենթադրուի ան, ապրեցնել՝ կազդուրել դաղութահայութիւնը որպէս ազգ եւ որպէս դասակարգ : Գաղաքական ատանկ ահաւոր երկրորդ արկածի մը ենթադրութիւնն անդամ, մարդու մազերը կը փշաքաղէ, միտքը կը ցամքեցնէ, սիրտն ու արիւնը կը սառեցնէ . . . :

Հրաշապատում փիւնիկն է Հայութեան համար Խորհրդ. Հայաստանը, եւ հաւատքի ու յոյսի միակ յենարանը՝ դաղութահայութեան, որուն եւս իր իսկ հայրենի բնազաւառին մէջ, ազգային ալ ազատագրութեան ճամբան կը ցուցնէ :

Գաղութահայութեան համար ազգադաւաններ են բոլոր անոնք որ մէկ կողմէ՝ Խորհրդային Հայաստանի հանդէպ անսիրելութիւն եւ հակակրօնութիւն կը ցանեն, եւ միւս կողմէ ալ՝ իւթօփիկ, կեղծ ազգասիրութեան մը դիմակին տակ, գաղութահայ աշխատաւորին կիրքը կը գերադրուեն տօնքիչօթական նիդակներ ճօճելով հանդէպ Թուրքիոյ, ուր կը գլտնուի մեր բռնադրաւուած Հայրենիքը՝ որուն վրայ ունեցած մեր իրաւունքէն բնաւ երբեք չենք հրաժարած եւ չենք ալ կրնար հրաժարիլ :

Գաղութահայ աշխատաւորութեան այս անժխտելի իրաւունքին կարելի է տիրանալ միայն այն ատեն, երբ որ պատմութեան եւ յեղափոխական մարքսիզմի ցցուցած ճամբէն քալելու համար զխոնանք ապրիլ :

Ահա՛, այդ ճամբէն քալել սորվեցնելու դերին մէջ կը գտնուի միշտ այսօր ալ ինչպէս անցեալին մէջ, Հնչ. Կուսակցութիւնը՝ հաւատարիմ իր ծրագրին եւ սկզբունքներուն :

Հնչ. Կուսակցութեան ծրագիրը, գրեցինք արդէն (Եր.

Հայաստան թիւ 10-ի), կը մնայ նոյն եւ անփոփոխ : Այդ Փօնքսիօնը, այդ դերը՝ զոր քիչ մը եւս պարզեցինք ահա, եւ բոլորովին պէտք է պարզել այլեւս, երբեք թշնամական չէ թուրք ժողովուրդին դէմ, ընդհակառակը՝ աւելի քան բարեկամական է, որը կը կայանայ անոր յառաջդիմութեանը, բարգաւաճմանը եւ ճշմրիտ ազատագրութեանը մէջ :

Ընդհանուր աշխարհի տիրապետող Եւրոպական եւ Ամերիկեան քափիթալիզմը՝ ներկայիս էմբերիալիստական վերջին է՛ն զարդուն Փազին մէջ կը գտնուի, ինչպէս բացատրեցինք արդէն, եւ այդ էմբերիալիզմի աչքին՝ պէտք է գիտնալ որ Թուրքիան ալ, նման Պարսկաստանի եւ Չինաստանի, կիսագաղթալայր մըն է, ըսել կ'ուզենք՝ էմբերիալիզմի տնտեսական գերութեանը ներքեւ :

Գաղաքատնտեսութեան վրայ հարեւանցի ծանօթութիւն մը բաւ է ըմբռնել տալու համար որ աշխարհ՝ միջազգային սերտ փոխյարաբերութեան մէջ եւ զօրաւոր փոխազդեցութեան տակ կը գտնուի : Աշխարհի որ եւ է մէկ մասին մէջ տեղի ունեցած ընկերային հիմնական որ եւ է փոփոխութիւն՝ զգալի կ'ընէ իր ազդեցութիւնը ամեն տեղ աւելի կամ պակաս չափով : Աւելի ուժգին ի հարկէ մեծ ճարտարարուեստական երկիրներու վրայ, բայց ամեն պարագայի տակ, անզոյ չի կրնար մնալ այդպիսի հիմնական փոփոխութեանց հակահարձակն ոչ իսկ կիսագաղթալայր երկիր մը :

Սա կը նշանակէ թէ՛ ամեն երկիր օր քան զօր ընդհանուր հարթացման (նիվըլըման) օրէնքին համաձայն, ճշունումի՛ փոփոխութեան՝ ընկերային բարեխառնութեան ենթակայ է :

Մեր հարցի համար անմիջական կարեւորութիւն ներկայացնողը՝ Թուրքիոյ քաղաքական կացութիւնն է անշուշտ : Թուրքիոյ խորհուրդ տալու ծիծաղելի վիճակին մէջ չենք

ուզեր դնել ինքդինքնիս, բայց ընդհանուր գիծերուն մէջ ակնարկ մը նետենք Թուրքիոյ յետպատերազմեան քաղաքական դիմափոխութեանց վրայ, հոն փնտռելու համար հիմնականը՝ ընկերային կեանքի գնացքի եւ ուղղութեան վերաբերմամբ:

Թէօքրատիկ- աւատապետականէն շատ հին չէ որ Թէօքրատիկ- միապետութեան անցած էր Թուրքիա:

Մեծ պատերազմէն ետք, Թէօքրատիկ լքումն անգամ, Թէիսկ չլլար միացած միապետութեան ալ լքումին, դարձեալ քաղաքականօրէն մեծ յառաջդիմութիւն մը կարելի էր նկատել անշուշտ:

Թուրքիա՝ այդ երկու յետադիմական մեռեալ ծանրութիւնները միանգամայն Թօթափեց, ի հարկէ միջազգային քաղաքական խոշոր վերիվայրումներուն եւ Յաղթողներու էմբերիալիստական դիակապուտի ախորժակին գոնէ մասամբ Թումբ կանգնելու ճարպիկութեամբ:

Ինչ ալ եղած ըլլայ սակայն, քաղաքական այդ խոշոր ակթը՝ իր մեծ ազդեցութիւնը ունի անոր ներքին ընկերային մտայնութեան եւ քաղաքական հոգեբանութեան՝ բարեփոխման, զարգացման եւ ընդհանուր համար: Սալիֆա սուլթա նականութեան ջնջումին մէջ, ո՛չ Թէ իր ազգային բրէսթիօն նախատինք, այլ ընդհակառակը՝ երկրին պահպանման եւ քաղաքական տուեալ անկախութեան տեւականացման եւրաշիփըր գտնող Թուրք ժողովուրդը՝ իր ընկերային ըմբռնումներուն վրայ բախում մը պէտք է գգացած ըլլայ, բախում՝ որ անոր դարեր շարունակ ինքրսի մէջ տուայտող մտայնութիւնը կը խլտէ, շարժման մէջ կը դնէ վերջապէս, եւ հետզհետէ արթննալու՝ զարգանալու ճամբուն մէջ կը մտցնէ:

Անոր այդ զարգացումը, որքան շուտ ընթանայ, այնքան

արդիւնաւոր կըլլայ եւ օգտակար երկրին յառաջդիմութեանը: Յառաջդիմութիւն՝ որ մեր ալ բռնազբաւուած հայրենիքի համար իր օգուանները ունի հարկաւ: Առ նուազն մեր ապագայ տան չըջապատն ու միջոցորտը կը մաքրուի, կ'առողջանայ հեղհեղէ: Ուրեմն, մեր պարտքն ալ չէ՞ միթէ այդ միջոցորտային մաքրագործումին ցանկալ, քանի որ օր մը՝ երթալ բնակելու մեր արդար իրաւունքին մէջ զօրեղապէս համոզուածներ ենք:

Հետեւելով միշտ դադափարաց նոյն կարգին, մենք պէտք չէ պահանջենք որ մեր Նորհրդային Հայաստանը՝ քէ իսկ ի վիճակի եղած ըլլայ, Տաճկահայաստանը դրաւելու փորձընէ սառնճնապէս. ո՛չ, ատիկա անօգուտ արկածախնդրութիւն, դիտական ընկերվարութեան ըմբռնումներուն անհաշտ «ազգայնական» շեղում մըն է միայն այլեւս ներկայիս միջազգային ընկերային ընդհանուր իրականութեան մէջ:

Եթէ այդպիսի քաղաքական արկածախնդրութեան զօրավիգ ըլլալու տրամադրութեամբ Թեւադրանքներ ալ ըլլան, ահա ատոնք օրհասական քափթալիզմի խարդախ եւ նենդամիտ խողերը պէտք է նկատել: Հերի՛ք այլեւս մեր քաղաքական միամտութիւնները:

Աշխարհ բացարձակապէս միջազգային հունին մէջ մըտած է այլեւս, եւ բաժնուած՝ երկու գլխաւոր ճակատի, մէկ կողմը՝ բոլոր քափթալիզմն ու էմբերիալիզմը, միւս կողմը՝ Սովիէթ սօցիալիստ Հանրապետութիւնները: Ընկերային եւ ազգային պայքարի բաղդորոշ ընդհարումի ճակատը հոտ է, ուր պիտի կրնան վճռուել մի անգամ ընդ միշտ Թէ դասակարգային իշխանութեան եւ Թէ ազգութեանց ճակատադիրները:

Ենթադրենք պահ մը որ վճռական այդպիսի ճակատամարտի ելքն ըլլայ էմբերիալիզմի յաղթութիւնն ու տիրա-

պետութիւնը՝ բոլոր զաղթավայրերու եւ կիսազաղթավայրերու վրայ, ի՞նչ պիտի ըլլայ ազգութեանց բաղդը, կամ փոքր ազգերու ազատագրութեան հարցը՝ ի՞նչ լուծում պիտի կրնայ ունենալ: Այս հարցը կուտանք մեր ներկայ գրութեան առաջադրութեան սահմաններուն մէջ մնալու համար:

Օրինակներն ու փաստերը մէջտեղն են եւ ակնբախ: Պատմութեան ո՞ր շրջանին մէջ տեսնուած է որ եւ է նոյն իսկ հո՞ր եւ իրար կողքի սեղմուած (ո՛չ թէ գաղութահայութեան պէս ցրուած) ազգութեան ազատագրուելը էմբերիալիզմի կողմէ, ո՞ր ազգութեան տրուած է իրաւունք՝ ինքնորոշման, ահպէս ինչպէս Ռուսիոյ մէջ, հակառակ որ քաղիթալիստ դաղթատէրերն ալ, ինչպէս յիշեցինք, տեսականօրէն ընդունած են այդ իրաւունքը:

Ենթադրենք նաեւ որ Թուրքիա, Ռուսիոյ անմիջական գըրացի Թուրքիան՝ զաղթավայրերու եւ կիսազաղթավայրերու հանդէպ Ամերիկեան եւ Եւրոպական էմբերիալիզմի յետին մտքերը հասկնալով, մանաւանդ ընդօրինակուելով եւ քաջալերուելով իր գրկից նորագոյն Մեծ Հասարակակարգէն, կապուի վերջապէս անոր, իր իսկ քաղաքական եւ տնտեսական ազատութիւնը՝ անկախութիւնն ու զարգացումը ապահովելու համար, (— անկարելին ենթադրել չէ ասիկա, արըւած ըլլալով հին դարաւոր եւ յաղթական անցեալի բոլոր անաղութիւններէն խաղաղօրէն ձերբազատուելու իր ճիգերուն վերջին յաջողութիւնները. —) այն ատեն, կարծեմ, դժուարութիւն չի մնար ըմբռնելու որ մեր բռնագրաւուած հայրենիքի հարցին, կամ ըսենք՝ գաղութահայ աշխատաւորութեան իր հայրենիքին մէջ, որպէս հաւասարազօր ազգութիւն ապրելու իրաւունքին ո եւ է խոչընդոտ կամ արգելք չի մնար:

Մասնաւրապէս ազգութեանց հարցին ալ՝ ընդհանուր պրոլետարական իշխանութեան կամ ընկերային յեղափոխութեան հետ ունեցած սերտ կապակցութիւնը աչքի առաջ ունենալով ուրեմն, ինչ որ պատմութեան անհերքելիօրէն վաւերացուցած փաստը եւ միանգամայն Ռուսաստանի մէջ ներկայիս գործնականօրէն մարմին առած անժխտելի իրականութիւնն է, առաջին օրէն դիտական ընկերվարութեան հաւատարիմ զինուորն եղող Հնչակեան Կուսակցութիւնը՝ կը մընայ իր ուղիղ դիրքին եւ մէթոսներուն վրայ, որոնց շնորհիւ միայն գաղութահայ աշխատաւորութիւնն ալ պիտի կրնայ տիրանալ թէ որպէս ազգ եւ թէ որպէս դասակարգ իր ազատութեան բոլոր իրաւունքներուն:

Ընկերային այս փայլուն եւ անամպ ապագային դիտակցութիւնն ու հաստատ հաւատքը, պէտք է խթան հանդիսանան գաղութահայ աշխատաւորութեան ապրելու, բոլորանուէր գործելու այժմէն այդ՝ միայն այդ ուղղութեամբ, եւ թէ չուզեր որ մի օր, իր արիւնաներկ եւ հոգեւին ցանկալի հայրենիքը՝ երբ դռները բաց եւ ազատ հռչակէ, մնայ որբացած, մինչ այդ ազգային ձուլումի դոհը դարձած իր դասակներու երեսէն:

Ահա թէ ի՞նչու եւ ինչի՞ համար Հնչ. Կուսակցութեան դերն ու ընելիքը կը շեշտուի աւելի քան երբէք, նախ՝ հանդէպ Խորհրդային Հայաստանի զարգացման եւ աճման իրրեւ անմիջական նպատակի, եւ ապա՝ հանդէպ իր հեռաւոր բայց ապահովաբար իրականանալի նպատակին:

Հնչ. Կուսակցութիւնը երբէք չպիտի ընդունի որ Հայ ազգութիւնը իր անժամանակ մահը ունենայ, կուզէ եւ պէտք է որ ապրի Հայութիւնն ալ՝ կատարելու համար ընկերային յեղափոխութեան զինուորեալ իր պարտականութիւնը, ամեն ազգերու կարգին եւ կողքին, մինչեւ որ դայ այն ժամանա-

կը՝ ուր բոլոր պատմական ազգային անհատականութիւնները, աղատ եւ անկախ քաղաքացիութեան իրաւունքով՝ նման մարդ-անհատներուն, միացեալ եւ մէկ ազգի՝ այն է մարդկային ազգի ամբողջութիւնը կազմեն:

Համամարդկային ճշմարիտ եղբայրութեան այդ դերերջանիկ օրը՝ կուղենք եւ պէտք է աշխատինք որ հայ ազգն ալ տեսնէ ու ապրի իրաւամբ:

Գաղութահայութեան՝ իր իսկ ձեռքն է ապագայ փառաւոր յաղթանակի օրը ապրելու միջոցը, որը ներկայ իր տընեալ պայմաններուն մէջ խաղաղ եւ շինարարականն է միայն:

Քաղաքական արկածներն ու դէպքերը, գաղութահայ աշխատաւորութեան զօրաթեւերը դրած են այնպիսի ճակատներու կամ դիրքի վրայ, ուր իրեն առ այժմ չի վիճակիր դործօն պատերազմ: Չափազանց եռանդէ մղուած զօրական շարժումներն ու խաղեր՝ ընդհանուր յատակադիմին օգտակար չըլլալէ զատ, կրնան վնասակար ըլլալ:

Իրաւ է թէ յեղափոխական կռիւի կրակի մկրտութիւնը բազմիցս ստացած գաղութահայը՝ պէտք ունի որոշ ինքնակրթութեան, որպէս զի շինարար, խաղաղ աշխատանքի լրձւելու հանգարտութիւնը վերադռնէ:

Կը խոստովանիմ որ գաղութահայուն ներկայ ցրուած վիճակը՝ մանաւանդ ազգային մշակոյթի տեսակէտէն, իր շատ մեծ դժուարութիւններն ունի, որոնց պարտաւոր է յաղթել ամեն դնով, եթէ կուղէ իր հայրենիքին եւ դասակարգին հաւատարիմ ուխտաւորը մնալ:

Պատմութեան յեղափոխական տիպիքի փան վերջնապէս գծած է, քօնքրէթ իրականութեան դրոշմն ալ տալով արդէն, այն ճամբան՝ ուսկից պէտք է ընթանայ ընկերային կեանքը:

Ընկերային յեղափոխութեան գիտակցութեամբ զրահուած Հնչ. Կուսակցութեան հորիզոնին վրայ նշուլագեղ ցորարձակող հեռաւոր նպատակը՝ գաղութահայ աշխատաւորութեան թէ դասակարգային եւ թէ ազգային աղատադրութեան իտէալը, երազ կամ տեսիլ չէ, այլ կենդանի իրականութիւն՝ որուն հասնելու համար յարատեւ դործունէութեան նուիրուիլ հարկ է:

Հնչ. Կուսակցութեան վերապրող սերունդը՝ ընկերային պատմութեան ներկայ յեղափոխական նոր Փաղերուն համաձայն դործունէութեան մեթոտ որդեգրելով է որ միայն պիտի կրնայ արդարացիել իր վրայ դրուած յոյսերը, եւ մնալ հաւատարիմ ժառանգորդը՝ անոր յեղափոխական աննուաճ ոգիին:

«Հնչ. Կուսակցութեան համար, սօցիալիստական-հասարակական կազմակերպութեան իրագործումը ներկայացընում է որպէս գերագոյն նպատակ, որին հասնելու համար դնում է իր նուազագոյն պահանջները . . .

« . . . Ստեղծել այնպիսի քաղաքական պայմաններ, որոնք միջոց տան բանուր դասակարգին դասակարգային գիտակցութիւն ձեռք բերելու, կազմակերպուելու իբր ուրոյն քաղաքական մարմին եւ գիւրացնել յառաջխաղացութիւնը գէպի գերագոյն նպատակը:» ԹՏ. Հնչ. Մրազիբ Մաս Բ.)

Հնչ. Կուսակցութեան գերագոյն նպատակը՝ այսօր իրագործուած է արդարեւ Խորհրդային Հայաստանով, բայց դեռ եւս կը մնայ ան՝ գաղութահայութեան համար նպատակ, որուն հասնելու համար ամեն բանէ առաջ դասակարգային զօրաւոր գիտակցութեան պէտք կայ:

Թէ ինչո՞ւ ազգային հարցը՝ ներկայիս անբաժան գուրահեռականութեամբ մը կը տանինք գաղութահայ աշխատաւորութեան դասակարգային հարցին հետ: Կարծեմ նոր

բացատրութեան չի կարօտիր, հասկնալի ըլլալու համար, քանի որ՝ աչքի առաջ ունենալով անոր ծփուն վիճակը, ազգային հարցը՝ նոյն իսկ դասակարգային ալ գիտակցութեան օժանդակող զօրաւոր գործօնի մը հունին մէջ կը նկատենք մենք, ինչպէս յայտնի է մեր այս քննասիրութեան մէջ:

Գաղութահայը ուրեմն, դէպի իր գերագոյն նպատակը յառելով աչքերը, պարտի վարդանալ՝ գործել եւ պայքարիլ ընկերային բնաշրջման պրոցէսին համընթաց, միշտ, մինչեւ որ գայ միջազգային ընկերային յեղափոխութեան մօմէնթը եւ իրեն համար:

Այսպէս, իր ազգային անհատականութեան թէ պատմական եւ թէ յեղափոխական արժէքին գիտակ գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ որքան որ ալ բազմաթիւ դառն փորձառութիւններով համողուած է որ, ոչինչ կրնայ ակնկալել քափիթալիստէ մբերիալիստ աշխարհակալներէ, բայց «քաղաքական մարմիններու նուազագոյն պահանջներու թաքթիքովը» պէտք է հարուածէ զանոնք, մէկ կողմէ էմբերիալիզմի նենգամտութիւնը եւ բարոյական սնանկութիւնը մերկացնելու եւ միւս կողմէ իր գաւակարգային կազմակերպչական ինքնուրոյն գիտակցութիւնը զօրացնելու համար:

Արդէն, «նուազագոյն պահանջներու թաքթիքը»՝ ձեռք բերուելիք անմիջական արդիւնքին հետ եւ կամ անկէ աւելի, մարզանք մը՝ անքրէկուման մըն է դէպի գերագոյն նպատակը:

Եւ այդպիսի նախապատրաստական մարզանքի համար, գաղութահային ազգային հարցը՝ ամենալարմարն եւ ուժեղըն ըլլալով հանդերձ, նուազ շօքան է անոր ներկայ գոյաւիճակին եւ միջավայրներուն մէջ:

Ընկերային յեղափոխութեան կրկէսին վրայ, այսպիսի լծակ մը թերագնահատել՝ միայն կարճամիտներու եւ կարճատեսներու վայել է:

1931, Փարիզ

ԹԵԶԵՐՍ

Ս. Դ. ՀՆՉ. ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԵԱՆ

Թ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ ՄԷՉ

1 - Հնչ. Կ-թիւնը՝ իր գոյութեան առաջին օրէն իսկ, Մարքս-էնկնլսի «Կոմիւնիստ Մանիֆէստ»-ը ընդունած ըլլալով իբր հիմնական ծրագիր, լծուած է իր քաղաքական ծանր միսիային՝ Հայ ժողովրդի մէջ տարածելու համար գիտական ընկերակարգութեան աշխարհահայեացքը եւ այդ վարդապետութեանն ընդդէմ յեղափոխական գործունէութիւն կատարած՝ Հայաստան աշխարհի մէջ, առանց խտրի դնելու հայ աշխատաւորութեան զրկից կամ հայրենակից ամենազգի հարստահարուած մասսաներու միջեւ:

Տրուած ըլլալով Հնչ. Կ-թեան գործունէութեան ժամանակաշրջանի շատ յետամնաց քաղաքական գրութիւնը երեսկրին, տրուած ըլլալով երկրի ընկերային ընթացիկ՝ աւակերտական-թէօքրատիկ Ֆազը, Հնչ. Կ-թիւնը՝ ինքնակամ յօժարութեամբ իր ուսերուն վրայ առած այդ լուծը տարապատուով, միջավայրի պայմաններու թոյլատրած չափով. սա՛՛ երէկի փաստն է:

2 - Հնչ. Կ-թիւնը՝ իր ծանր միսիայի գործադրութեանը համար, պատմութեան մաթերիալիստ Յեղափոխական լինելութեան պրոցէսին համընթաց եւ հաւատարիմ, քաղաքական ազգային ազատագրութեան, կամ ըսենք՝ ազգերու ինքն-

ըռչման ազատութեան հարցը, իբր փոխանցական ֆազ համարելով, դորձեց եւ քարոզեց միանդամայն զխտական ընկերվարութիւն, աշխատաւորներու՝ անտեսականորէն հարրատահարունձններու դասակարգային զխտակցութիւնը արթընցնելու համար:

Հնչ. Կ-թիւնը՝ հակառակ բռնակալ միջնավայրին յատուկ բոլոր դժուարութեանց եւ հարձանքներուն, արհամարհելով բանտ, աքտոր, կախադան, եւ նոյն իսկ հայազգի հակա-յեղափոխականներու նախատինքին՝ թուքին ու մուրին եւ անէձքին հանդուրժելով առաքեալի դառն ժպիտով, չի թերացաւ մինչեւ վերջ իր պարտաւորութիւնը կատարել: Ընկերվարութիւնը նկատեց միակ ուղիղ մանապարհը դէպի ազգային եւ քաղաքական ազատութիւն:

3 - Համաշխարհային պատերազմը եկաւ վերջապէս հատատելու որ Հնչ. Կ- թիւնը իրաւունք ունէր, բայց դըժբախտաբար Հայ Ժողովուրդը՝ այդ քաքաքաքօֆէն նաւարեկ եղաւ չնորհիւ մանաւանդ Եւրոպայի կապիտալիսթ պետութեանց, որոնց դաւադիր եւ հայ արեան ալ դինով սակարկած դաշինքներէն, խոստումներէն խարուելլը միամըտութիւնն ունեցած էր:

Այդ ահռելի փոթորիկէն կամ նաւարեկութենէն մաղապուր վերապրող Տաճկահայ Ժողովուրդը՝ անտէր ու անտիրական, աշխարհի չորս հովերուն ցիր ու ցան, թախառական ու վաչկատուն դարձաւ, եւ եղաւ պիտակուած՝ գաղութաւս:

Այս բռնատեղծ կացութիւնը՝ զաղութահայութեան առջեւ դրաւ երկըմտքանք մը:

Դեռ երէկ, նախ քան պատերազմը, անոր կեանքի շեման դասաւորուած էր, ինչպէս յայտնի է՝ Հնչ. Կ-թեան չնոր-

հիւ, ազգային մշակոյթի ազդեցութեամբ եւ քաղաքական ինքնորոշման պայքարներով հասնիլ դասակարգային ինքնագիտակցութեան եւ եետգեետէ յառաջդիմել նախ պուրժուական եւ ապա՝ պրոլետարական յեղափոխական ուղիով դէպի միջազգայնութիւն:

Իսկ այսօր, առանց ազգային ֆազին լրացմանը (մէշտ Տաճկահայութեան մասին է խօսքը), ընդոստ միջնադարային բանադրօսիկ ֆազի մը մէջ մտած ըլլալով, որ կողմ ալ դառնայ, այլեւս զոտս՝ պրոլետարական ուղին միայն ունի իր առջեւ, - քանի որ զաղութահայը՝ ի բաց առեալ շատ աննշան թիւ մը, ամբողջովին պրոլետարացած է եւ իր բազուկէն զատ ոչինչ ունի ապրելու համար, - եւ անհրաժեշտութիւն է առաջնորդել զինքը զոտ այդ ուղիէն, պրոլետարական ուղիէն, որպէս զի կարենայ ապրել եւ պահել իր պատմամահատականութիւնը, որպէս դասակարգ ըլլալու համար արժանաւոր օղակ մը՝ միջնադարային պրոլետարիատի յեղափոխական փաղանդին:

Շեղումը այս ուղիէն՝ անպատիւ մահն է դէպի ձուլում:

Ահա՛, ըլլալ կամ չըլլալու ԴԻԼԵՄԱՆ:

4 - Գաղութահայ աշխատաւորութիւնն ուրեմն, մեքե-նակախօրէն բռնուած է այդ աքցանի մէջ: Ասիկա՝ առաջին ֆազն է դասակարգային միջնադարային համերաշխութեան:

Հնչ. Կ-թեան վրայ, որպէս զաղութահայ աշխատաւորութեան դասակարգային զաղափարախօս կազմակերպութեան, պարտք կը ծանրանայ առաջնորդել զայն դասակարգային համերաշխութեան բարձրագոյն, այն է օրկանական բուն դիտակցական ֆազին, առաջը աննշու համար զաղութահայ աշխատաւորութեան ձուլման՝ կորստեան, չդարձնելու համար զայն «պատմութեան աղբ», արգիլելու համար անոր

ԼՈՒՄՊԵՆԱՅՈՒՄԸ :

5 - Այս համոզումով եւ աչքի առաջ ունենալով գաղութահայ աշխատաւորութեան նոր կենցաղի պայմաններն ու պարագաները, ինչպէս նաեւ լուրջ ուշադրութեան առնելով անոր հոգեբանական ընդհանուր վիճակը՝ որ դեռ վրդովուած կը մնայ իր մօտաւոր անցեալի վերջիչումներով, եւ հետեւաբար բոլորովին ընդունակ է հակայեղափոխական՝ պոլիթուական պատեհասպաշտութեանց խաղերուն եւ նենդամբռութեանց դիւրին զօճը դառնալու, աւելորդ անգամ մը եւս այդպիսի հակայեղափոխականներու կողմէ մատի փաթթոց եւ պատրուակ դարձուած «Տաճկահայ Դատ»ի սիրենայի կանչերէն հմայուելով, Հնչ. Կուսակցութիւնը կողգայ պարզել իր դիրքն ու տեսութիւնները այդ հարցի մասին :

6 - Աշխատաւորական յեղափոխական գիտակցութեան դէմ մեղանչում մը պիտի ըլլայ, եթէ գաղութահայ աշխատաւորութիւնը չուզէ եւ չի կարենայ պահել ու զարգացնել իր ազգային պատմա-անհատականութիւնը եւ երթայ Եւրոպայի ու Ամերիկայի կապիտալիզմին եւ էմբերիալիզմին դաշտը՝ դետինը պարարտացնել միայն որպէս «պատմութեան աղբ», նման կիսավայրենի ցեղերուն :

Ուղեցոյց առնելով ուրեմն տնտեսական եւ պատմական պարագայից յստակատեսութիւնը, եւ բուն ներկայի տրեւալ «Իրականութեան անկիւն»էն միայն մօտենալով հարցերուն, առաջնորդուելով միանգամայն աշխատաւորութեան դասակարգային շահերէն, եւ մանաւանդ մղուելով՝ գաղութահայ աշխատաւորութիւնը որպէս ընկերային յեղափոխութեան միջազգային բանակին որակեալ մէկ թեւը դարձունելու պարտաւորութենէն, կը յայտարարենք մի անգամ ընդ միշտ որ, հայ աշխատաւորութիւնը՝ ուր որ ալ գտնուի,

պէտք է ինքզինքը նկատէ Խ. Հայաստանի ճշմարիտ եւ հաւատարիմ քաղաքացիի դերին եւ պարտաւորութեան մէջ, եւ հետեւաբար իբր այն, ա) - իր բարոյական՝ հոգեկան՝ մըշակութային կապերը ամբացնէ անոր հետ, եւ բ) - ընկերային եւ ազգային ամեն հարցի մօտենայ միշտ իր այդ դերի եւ պարտաւորութեան գիտակցութեամբը :

7 - Կապիտալիզմը՝ ներկայիս օրհասական կուի կը մղէ իր ծոցէն իսկ զարգացած, ծաւալած ընկերային Յեղափոխութեան բանակին դէմ :

Կապիտալիզմը՝ յապաղած ապաշաւողի դաւարումներով, իր իսկ յառաջացուցած ընդհանուր աշխարհի միջազգային շուկային համար, սկսած է պառակտիլ ինքն իր մէջ, եւ կը ջանայ նահանջել այդ ճամբէն դէպի ետ, ազգային անձուկ սահմանային բերդերու կառուցմամբ, - որը թէեւ ինքնին իր յետադիմութիւնն իսկ է, բայց աշխատաւորութիւնը կեղեքելու նոր պատրուակ եւ միջոց կը ծառայեցնէ ամենուրեք, - այնպէս որ վճռական կուիներ՝ ընդհարումներ անխուսափելի են կապիտալիզմի համհարզներու միջեւ, եթէ ընկերային եւ Յեղափոխութեան խոշոր հարցանիշը չըլլայ :

Առիթ եւ դաւեր կրնան սարքուիլ, միամիտները քաղաքական նոր արկածախնդրութեանց առաջնորդելու համար :

Այդ էմբերիալիստական քաղաքական փոթորիկներու վըտնդաւոր հոսանքէն չի զշուելու համար, գաղութահայ աշխատաւորութեան պաշտպան Հնչակեանութիւնը՝ առանց ընկերային եւ քաղաքական իրաւունքներէն հրաժարելու, ընդհակառակը՝ դանձը իրենց իսկուքեանը, Էուքեանը մէջ լըրիւ ձեռք բերելու համար, հաւատարիմ իր հիմնական ծրագրին, որը, ինչպէս ամենուն ծանօթ է, կրակի եւ արեան մը կըրտութեամբ հաստատուած է, կը յայտարարէ անգամ մ'ե-

ւըս, որ՝ Ազգային քաղաքական եւ տնտեսական, 'ի մի բառ՝
ընկերային տոեմ ազատութիւն կարելի կըլլայ ունենալ մի-
այն ընկերվարութեան մէջ:

Վկայ՝ ո՛չ թէ խօսքը կամ վարդապետութիւնը, ինչպէս
երէկ, այլ ցցուն՝ վիթխարի՝ կենսունակ թ. ընկերվ. Հան-
րապետութիւնը, որ կը տիրապետէ այսօր երկրագունտի մէկ
վեցերորդ մասին վրայ, ուր հարիւրէ աւելի մեծ եւ փոքր
ազգեր կը բարդաւաճին ազատ, եւ որոնց արժանաւոր ան-
դամն է եւ մեր Հայրենիքը, ուր հայ աշխատաւորութիւնը
կ'ապրի ինքնօրէն ու ազատ, եւ կը զարգանայ խաղաղօրէն
որպէս ազգ եւ որպէս դասակարգ հօր:

Գաղութահայ աշխատաւորութեան համար, ներկայ հա-
մաշխարհային գոյավիճակին մէջ, իր երէկի նենգամիտ դաշ-
նակիցներուն պայմաններով, Տաճկահայ հողային հարց՝ ու-
րիշ նշանակութիւն չունենար, եթէ ոչ գաղութահայ աշխա-
տաւորութեան համար նոր դաւ:

Գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ իրաւունք, մենք
կ'աւելցնենք, նուիրական պարտաւորութիւն ունի իր ազգա-
յին ալ պատմա - անհատականութիւնը պահելու՝ զարգացնե-
լու՝ մշակելու, որպէս զի, երբոր օրհասական կապիտալիսթ
րէժիմը բռնադատուի տեղի տալ ընկերային Յեղափոխու-
թեան օր քան զօր աճող բանակին առջեւ, եւ երբ այդ դե-
րերջանիկ օրին՝ հրաւիրուի, այո՛, կրկնենք հրաւիրուի եր-
թալ իր կարօտով ցանկացած հայրենի բնազաւառը շէնցնե-
լու, արդէն ձուլուած ու անհետացած չըլլայ:

Ահա՛, ազգային պատմական եւ նուիրական, ինչպէս նա-
եւ դասակարգային բոլոր իրաւանց տիրանալու ուղին եւ
պայմանները:

Ե - Գաղութահայ աշխատաւորութիւնը՝ իր մերձաւոր

եւ հեռաւոր նպատակներուն ապահով հասնելու համար, ըլ-
լայ ազգային գոյապահպանման, ըլլայ դասակարգային դե-
տակցութեան անհրաժեշտութեան համար որոնց ինքնայօժար
նուիրուած է միշտ եւ ամենուրեք Հնչ. Կ-թիւնը, իր ուժի եւ
դաստիարակութեան ատողձն ու տարրերը պէտք է որոնէ
թ. Հայաստանի դոյութեան եւ փառաւոր վերելքին մէջ:

9 - Մեկնելով ուրեմն ամեն հարցի մէջ, որպէս ճշմա -
րիտ քաղաքացիները թ. Հայաստանի, ըլլայ գաղութահայ
աշխատաւորութիւնը, ըլլայ անոր պաշտպան Հնչ. Կ-թիւնը,
պէտք է լծուին գործի՝ շինարար եւ յեղափոխական, այսին-
քըն՝ դիտակցական, որակեալ գործի, առանց երբէք հակա-
սելու թ. Հայաստանի թեղերուն եւ ընդհ. քաղաքականու-
թեանը:

10 - Հնչ. Կ-թիւնը՝ իր Զրդ ընդհ Պատգմ. Ժողովի միա-
ձայն որոշմամբ, կուգայ կրկնել նախորդ Տրդ Ընդհ. Պատ-
գամ. -ի հետ, իր յարգանքն ու անվերապահ դնահատու-
թիւնը Գ. Միջազգայինի հանդէպ, որպէս կեդրոնական դե-
կալար Մեծ Պաշտպանին թ. Ընկվ. Հանրապետութեանց,
ընդ որս եւ մեր Հայրենիքին:

1934 Օգոստ. 15.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0194246

Մ օտ օրէն

Հրատարակելիք

— Ընկերային Պայքարը՝

— Մարքսի Արժէքի Թէօրիան : Սկիզբէն մինչեւ այսօր :

Գին՝ Ֆրանսա . 3 Ֆրանք , Արտասահման . 3 1/2

Հասցէ՝ Սարգիս Արքիմեան

44, Rue de la Défense

Issy-les-Moulineaux (Seine)

France
